

dr. Májer Orsolya:

A kiskorú gyermek mint érdekelt a polgári perekben

„Az embereket pusztá eszköznek soha ne tekintsd, ...Tiszteld mindenkiben az emberi méltóságot”.
(Deák Ferenc)

I. Bevezető gondolatok

A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény 1. cikke értelmében jogi szempontból gyermeknek az a személy minősül, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve ha reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte.

A jogalkotásnak, és a megalkotott jog útján a jogalkalmazásnak biztosítani kell, hogy ha a gyermek a bírósági eljárásban bármilyen módon megjelenik, úgy azt ne csak elszenvedje, annak ne pusztá eszköze legyen, hanem a még folyamatban lévő testi, erkölcsi és érzelmi fejlődésére és életkori sajátosságait is figyelemmel működő igazságszolgáltatás érdemi szereplőjeként, alanyaként lehessen jelen.

A gyermek a polgári perekben lehet fél, tanú, továbbá betöltheti az érdekelt sajátos perbeli pozícióját is. Míg az előbbi két minőségben bármely peres vagy peren kívüli eljárásban megjelenhet, úgy a jogalkotó az érdekelti pozíciót nem általánosságban, hanem a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perekben biztosítja számára.

Tanulmányom célja, hogy a gyermekekre mint érdekeltre vonatkozó hatályos szabályozást, és az ahhoz kapcsolódó gyakorlati kérdéseket feldolgozza, melynek alaposabb megértése céljából visszatekintek a jelenlegi joganyag közvetlen előzményét képező előírásokra is. A hatályos polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény közeljövőben történő „leváltására” figyelemmel feldolgozom továbbá a 2018. január 1. napjával hatályba lépő polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény munkám témájához kapcsolódó rendelkezéseit, kiemelve annak a hatályos előírásokhoz viszonyított eltéréseit is.

A kitűzött cél minél teljesebbkörű megvalósítása érdekében megvizsgálom a gyermek meghallgatásához kapcsolódó, a hatályos magyar jog részét képező, illetve annak megalkotására érdemben hatással bíró nemzetközi dokumentumokat, valamint foglalkozom a gyermek közvetítői eljárásban való történő megjelenésének lehetőségével is.

Végül dolgozatomban külön fejezetben foglalom össze azon, részben a jogalkotást, részben pedig a bíróságok központi igazgatását érintő gondolataimat, javaslataimat, amelyek megvalósulása véleményem szerint a gyermekek jogainak bírósági eljárásban – különösen a meghallgatásuk során – való teljeskörű érvényesülését, az igazságszolgáltatás gyermekbarát módon való működésének kiteljesedését szolgálná.

II. A gyermek meghallgatásához kapcsolódó nemzetközi dokumentumok

A gyermekek társadalmi szerepének, helyzetének megítélése, illetve a gyermekekhez kapcsolódó jogok és kötelezettségek az ókortól napjainkig folyamatos és fokozatos fejlődésen mentek keresztül. Napjainkra e változások eredményeképp a gyermekek jogainak átfogóbb rendezésére, az egyes jogok – e körben a gyermekek véleménynyilvánításához és meghallgatásához fűződő jogának – nemzetközi szabályozására is sor került mind egyetemes, mind pedig regionális, ezen belül Európát, illetve az Európai Unió tagállamait érintő szinten is.

1. Az ENSZ Gyermekek Jogairól szóló Egyezménye

Az ENSZ Közgyűlése 1989. november 20. napján fogadta el, majd 1990. január 26. napján aláírásra is megnyitotta a Gyermekek Jogairól szóló Egyezményt (továbbiakban: Egyezmény), amely egy hónappal a huszadik ratifikációt követően, azaz 1990. szeptember 2. napján lépett hatályba. Az azóta eltelt időszakban az Egyezményt az Amerikai Egyesült Államok és Szomália kivételével a világ valamennyi országa ratifikálta. Hazánk az Egyezményt – annak 1991. október 7. napján történt megerősítését követően – a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvénnyel 1991. november 22. napján hirdette ki. A kihirdetés Magyarország

számára azt is jelentette, hogy elkötelezi magát az Egyezményben foglaltaknak a gyermekek különleges igényeire figyelemmel történő teljesítésére.

Az Egyezmény kiemelkedő fontossága abban rejlik, hogy a gyermekek különleges adottságait figyelembe véve átfogóan rendezi jogaikat, amelyek a gondoskodás-ellátás, védelem és részvétel jogának hármas pillére köré csoportosulnak.

Az Egyezmény meghatározó jelentőségű alapelve a gyermek legjobb, illetve legfőbb érdekének elve, amelynek a hatóságok minden ténykedését vezérelnie kell. Az Egyezmény hivatalos magyar nyelvű fordításában az eredeti szövegben használt „best interest of the child” fogalma a gyermek mindenekfelett álló érdekeként került lefordításra¹. Az alapelv elnevezésének ilyen módon történő fordítása kifogásolható, mivel a gyermek érdekeinek érvényesülése nem eredményezi minden esetben mások, illetve az ügyben érintett személyek egyidejű sérelmét, amelyre a nyelvtani értelmezés alapján a „mindenekfelett” szó használata utalna. A „best interest of the child” alapelvnek a gyermek legfőbb vagy legjobb érdekének alapelveként történő fordítása ezzel szemben kétségtelenül arra ösztönzi a jogalkalmazót, hogy a felmerülő számos lehetőség közül a gyermek számára legjobbat válassza ki².

A gyermekelhelyezési és kapcsolattartási ügyek vonatkozásában az Egyezmény elvi éllel rögzíti, hogy valamennyi érdekelt – vagyis a gyermek számára is – lehetőséget kell adni arra, hogy az eljárásban részt vehessen, és véleményét ismertethesse³. Szintén a részvételi joghoz kapcsolódóan az Egyezmény a 12. cikk 1. és 2. pontjában általánosságban – tehát nemcsak családjogi eljárásokhoz és ügyekhez kapcsolódóan – kiemeli egyrészt azt az ítélőképességének birtokában lévő gyermek számára biztosított jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, másrészt pedig az állam azon kötelezettségét is, miszerint a gyermek véleményét, korára és érettségi fokára figyelemmel kellően tekintetbe kell vennie. Mindennek elérése céljából pedig lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy – az olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt,

¹ „In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies the best interest of the child shall be a primary consideration”.

„A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenekfelett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban”.

(Az Egyezmény 3. cikk 1. pontja eredeti angol, illetve az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett hivatalos magyar nyelvű fordításban).

² Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest 2009. 19.o.

³ Egyezmény 9. cikk 1. és 2. pont

akár közvetlenül akár képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján – az adott állam eljárási szabályaiban meghatározott módon meghallgassák.

Az Egyezmény hivatkozott rendelkezése alapján tehát a gyermek közvetlen részvétele nem kötelező, kivéve, ha azt a gyermek maga igényli, vagy a gyermek legfőbb érdekét tükröző megalapozott döntés meghozatalához nélkülözhetetlen.

Megjegyzem, hogy az ENSZ gyermekek jogaihoz, e körben a tanulmányom központjában álló, a gyermekek meghallgatásának jogához kapcsolódó munkája az Egyezmény megalkotásával nem ért véget, hiszen e jog képezte az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága⁴ 2006. évben tartott vitanapjának⁵ témáját.

2. Az Európa Tanács gyermekek jogaihoz kapcsolódó tevékenysége, az Európa Tanács Iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról

A gyermekek jogainak polgári- és családjogban történő bevezetése, illetve biztosítása tekintetében az Európa Tanács szerepe meghatározó, hiszen 1996-ban létrehozta A gyermekek jogainak gyakorlásáról szóló egyezményt (European Convention on the Exercise of Children's Rights), majd 2003-ban megalkotta A gyermekek kapcsolattartására vonatkozó egyezményt (Convention on Contact Concerning Children). A nemzetközi egyezmények mellett az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága több, gyermekekkel kapcsolatos határozatot és ajánlást is elfogadott. Dolgozatom szempontjából az ajánlások közül kiemelkedő jelentősége van a szülői felügyeletről szóló R (84) 4. számú Ajánlásnak⁶, amely Függelékében alapelvként fogalmazza meg, hogy a szülői felügyeleti jog gyakorlásához kapcsolódó eljárásokban a gyermeket – feltéve, hogy ezt az érettségi foka megengedi – meg kell hallgatni, mivel a meghozott döntés befolyásolja a gyermek lényeges érdekeit⁷.

⁴ Az Egyezmény 43. cikke a részes államok által az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén előírt előrehaladás vizsgálata céljából létrehozta a Gyermek Jogainak Bizottságát vagy Gyermekjogi Bizottságot (Committee on the Rights of the child, rövidítve: CRC).

⁵ A Gyermekjogi Bizottság minden évben vitanapot rendez, amelyen a bizottság tagjain és a titkárságának munkatársain kívül szakértők, civil szervezetek, továbbá az ENSZ szakosított szerveinek képviselői vesznek részt. A vitanapok eredményeképp készült összefoglalók további munkaanyagok, fakultatív jegyzőkönyvek és átfogó kommentárok alapjául szolgálhatnak.

⁶ Az Ajánlást a Miniszteri Bizottság a miniszteri megbízottak 1984. február 28-án megtartott 367. ülésén fogadta el.

⁷ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (84) 4. számú Ajánlása Függelékének 3. Alapelve.

Az előbbieken hivatkozott nemzetközi dokumentumok mellett a legkiemelkedőbb jelentősége az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága gyermekbarát igazságszolgáltatásról készült iránymutatásának⁸ (továbbiakban: iránymutatás) van, amelynek elfogadásával az Európa Tanács kifejezetten azt kívánta elérni, hogy az igazságszolgáltatás mindig gyermekközpontú legyen, függetlenül attól, hogy kik ők és mit tettek⁹.

Az iránymutatásban megfogalmazott, nemzetközi, európai és nemzeti előírásokra épülő rendelkezések iránymutatás-jellegüknel fogva nem kötelezőek, azonban kétségtelen, hogy azok az egyes államok gyermekeket is érintő bírósági és nem bírósági eljárásainak jogi szabályozására kihatottak. Az iránymutatás részletesen foglalkozik a gyermek meghallgatásával, továbbá – a gyermek legfőbb érdeke, a méltóság, a védelem a diszkriminációval szemben, valamint a jogállamiság¹⁰ mellett – az alapvető elvek között rögzíti a részvétel elvét. E szerint tiszteletben kell tartani minden gyermek tájékoztatáshoz való jogát, az igazságszolgáltatáshoz való megfelelő hozzáféréshez való jogát, továbbá azon jogát is, hogy a részvételével folyó, vagy az őt érintő eljárások során kikérjék, meghallgassák, valamint megfelelő súllyal figyelembe vegyék a véleményét¹¹. Az iránymutatás hangsúlyozza azonban, hogy a meghallgatáshoz való jog a gyermeknek joga, nem pedig kötelezettsége¹², továbbá, hogy attól pusztán a gyermek életkora okán nem lehet eltekinteni¹³. Kiemeli, hogy amennyiben a gyermek maga kezdeményezi a bíróság által történő meghallgatását, úgy ez a meghallgatására vonatkozó kötelezettséget teremt, kivéve ha annak foganatosítása nem szolgálja a gyermek legfőbb érdekének érvényesítését¹⁴. Rögzíti az iránymutatás azt is, hogy a gyermek számára minden szükséges tájékoztatást meg kell adni arról, hogy a meghallgatáshoz való jogával miként élhet hatékonyan. El kell számára magyarázni azonban azt is, hogy a meghallgatáshoz és a véleményének figyelembe vételéhez kapcsolódó joga nem feltétlenül befolyásolja a végső döntés kialakítását¹⁵. Az iránymutatás szerint a gyermeket érintő bármely döntést kellően meg kell indokolni, továbbá azt számára érthető nyelvezettel el is kell magyarázni, különösen ha meglátásait és véleményének figyelembevételét mellőzték¹⁶. Az iránymutatás alapján a bírósági vagy bíróságon kívüli eljárásban a bírónak és a szakembernek tisztelettel és érzékenységgel kell a gyermekkel kapcsolatba lépnie, továbbá a

⁸ Az iránymutatást a Miniszteri Bizottság a 2010. november 17-én, a miniszterek képviselőinek 1098. ülésén fogadta el.

⁹ Az Európa Tanács főtitkárhelyettesének, Maud de Boer Buquicchio-nak az iránymutatáshoz fűzött előszava.

¹⁰ Iránymutatás Első rész III. B., C., D., E. és F. pontok

¹¹ Iránymutatás Első rész III. A. pont

¹² Iránymutatás Első rész IV. 46. pont

¹³ Iránymutatás Első rész IV. 47. pont első mondat

¹⁴ Iránymutatás Első rész IV. 47. pont második mondat

¹⁵ Iránymutatás Első rész IV. 48. pont

¹⁶ Iránymutatás Első rész IV. 49. pont

nyelvhasználatuknak a gyermek életkorához és értelmi fejlettségéhez kell igazodnia¹⁷. Az eljárás kezdete előtt pedig a gyermekkel meg kell ismertetni a bíróság épületét, berendezését, valamint a résztvevők személyét és szerepét is¹⁸. Amennyiben az indokolt és lehetséges, úgy a gyermek meghallgatásának gyermekbarát környezetben kell megtörténnie, a részvételével zajló tárgyalást pedig az ő tempójához és koncentrációs képességéhez kell igazítani¹⁹.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2012. február 15. napján elfogadta a Gyermekjogi Stratégiát (2012-2015), azzal a célkitűzéssel, hogy az előírások és azok gyakorlati megvalósítása között fennálló különbségeket felszámolja, továbbá, hogy a gyermekbarát szolgáltatások és rendszerek kiépítése, fejlesztése és népszerűsítése tekintetében gyakorlati javaslatokat adjon.

Az Európa Tanács Külügyek Tanácsa 2017. március 6. napján pedig jóváhagyta A gyermekjogok előmozdítására és védelmére vonatkozó uniós iránymutatások módosított változatát azzal a szándékkal, hogy emlékeztessen a gyermekjogokkal kapcsolatos nemzetközi normákra. Ezen túlmenően az iránymutatás gyakorlati útmutatást nyújt az Európai Unió intézményei és a tagállamok tisztviselői számára annak érdekében, hogy azok az Európai Unió külső tevékenységei során fokozott szerepet vállaljanak a gyermekjogok előmozdításában és védelmében.

3. Az Európai Unió égisze alatt született dokumentumok

Az Európai Unióban a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme azon célkitűzések egyike, amelyekre a 2009. december 1. napján hatályba lépett Lisszaboni Szerződés kiemelt hangsúlyt helyezett a jelenleg hatályos szövege 3. cikke (3) bekezdésében a gyermekek jogai előmozdításának és védelmének mint uniós kötelezettségnek a kifejezett előírásával. Az Európai Unió Alapjogi Chartája A gyermekek jogai címet viselő 24. cikkének (1) bekezdése pedig kifejezetten előírja az Európai Unió számára, hogy a gyermekeket érintő ügyekben az életkoruknak és érettségüknek megfelelően vegye figyelembe a véleményüket.

¹⁷ Iránymutatás Első rész IV. 56. és 57. pont

¹⁸ Iránymutatás Első rész IV. 55. pont

¹⁹ Iránymutatás Első rész IV. 61. és 62. pont

Mindezekén túl – az iránymutatásban foglaltakból kiindulva és azt követve – az Európai Bizottság 2011. február 15. napján kihirdette az Európai Unió gyermekjogi ütemtervét²⁰, amely általános irányelvek megfogalmazásán túl hangsúlyozta, hogy a gyermekjogokat az Európai Unió alapjogi politikájának szerves részévé kell tenni. Célként fogalmazta meg a tényeken alapuló döntéshozatal alapjának megteremtését, valamint az érdekeltekkel való együttműködés biztosítását is. A legveszélyeztetettebb gyermekek védelme, az Európai Unió külső fellépéseiben a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme, valamint a gyermekek részvételének és tudatosságának erősítése mellett feladatként határozta meg az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítését. E körben kimondja, hogy az Európai Uniónak kötelessége a különleges szükségleteiket és sebezhetőségüket figyelembe véve igazságot szolgáltatni a gyermekek számára. Rámutatott arra is, hogy a megerősített kötelezettségvállalás nélkülözhetetlen egy olyan jövő megvalósításában, amelyben a gyermekek gyermekként és biztonságban élnek, játszanak, tanulnak, teljesen kibontakoztatják a képességeiket, és a lehető legjobban kihasználhatják az összes kínálkozó lehetőséget.

Alapvető fontosságúnak tartja a gyermekek meghallgatáshoz való jogát az Európai Unió Tanácsának a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK rendelete (Brüsszel II.a rendelet) is. E rendelet preambuluma kifejezetten kimondja, hogy a gyermek meghallgatása központi szerepet játszik a rendelet alkalmazásában, bár az alkalmazandó nemzeti eljárásokat nem kívánja megváltoztatni²¹. Szintén a preambulum utal arra is, hogy a gyermeknek egy másik tagállamban történő meghallgatása a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködésről szóló 1206/2001/EK tanácsi rendelet szerint is elvégezhető²². E jogi eszköz 11. cikk (2) bekezdése kifejezetten előírja, hogy a jogellenesen elvitt gyermek visszavételére vonatkozó eljárásokban biztosítani kell a gyermek meghallgatását, kivéve ha ez az életkora vagy érettségi szintje miatt nem célszerű. A 23. cikk b) pontja egy, a gyermek meghallgatása miatti végrehajtási akadályt is beiktatott, rögzítve, hogy a szülői felelősség tárgyában hozott határozat nem ismerhető el, ha azt – a sürgős eseteket kivéve – úgy hozták, hogy nem adtak lehetőséget a gyermek meghallgatására, és ezáltal megsértették annak a tagállamnak az eljárási alapelveit, ahol az elismerését kéri.

III. A kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatása a polgári perben

²⁰ COM (2011) 60 végleges

²¹ Brüsszel II.a rendelet preambulum (19) bekezdés

²² Brüsszel II.a rendelet preambulum (20) bekezdés

A Bevezető gondolatok címet viselő fejezetben már utaltam arra, hogy a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) hatályos szabályai alapján egy gyermek a polgári peres eljárásban a fél, a tanú, vagy az érdekelt szerepét töltheti be. E szabályozás alapján bár a gyermek háromféle eljárásbeli pozícióban is megjelenhet, kétségtelen, hogy perbeli fellépésére, meghallgatására leginkább az érdekelti minőségben kerül sor.

1. A kiskorú gyermek meghallgatása a hatályos rendelkezéseket megelőző szabályok alapján

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról szóló 1995. évi XXX. törvény 1995. július 4. napjával teremtette meg a jogi lehetőségét annak, hogy a gyermek polgári perekben történő meghallgatására érdekeltként sor kerüljön. E törvény ugyanis kiegészítette házassági perekre irányadó Pp. 279. §-t a következő rendelkezéssel: „Ha a bíróság a perben a Családjogi törvény 74. §-a alapján a házastársak kiskorú²³ gyermekének, mint érdekeltnek a meghallgatásáról döntött, indokolt esetben egyidejűleg a gyermek részére ügygondnokot rendel. A bíróság úgy is határozhat, hogy a gyermeket a házastársak távollétében hallgatja meg. E szabályok vonatkoznak a gyermek elhelyezésével kapcsolatos perekre is”.

A Pp. ezen módosításával – illetve ehhez kapcsolódóan a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi törvény (továbbiakban: Csjt.) 74. § - ával – kapcsolatban az Alkotmánybírósághoz több indítvány, valamint alkotmányjogi panasz érkezett, arra hivatkozással, hogy a gyermek önrendelkezési jogának alkotmányellenes korlátozását jelenti, ha a bíróság számára csak lehetőség, nem pedig kötelezettség a gyermek meghallgatása. Kifogásolták továbbá azt is, hogy sérül a peres felek tárgyalás nyilvánosságához fűződő alapjoga, ha a bíróság a gyermek meghallgatását atávollétükben foganatosítja. Az Alkotmánybíróság ezen érveléseket nem találta alaposnak. Az 1143/1998. AB határozatában rámutatott arra, hogy bár a gyermek alanya az alapjogoknak, azonban az alapjogi jogképesség nem eredményezi azt, hogy valamennyi alapjogát személyesen maga gyakorolja. A meghallgatás foganatosítása vonatkozásában pedig kifejtette, hogy a peres felek – akik

²³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 2:10. §-a szerint kiskorú az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha házasságkötéssel nagykorúvá vált.

általában a szülők – meghallgatás során való jelenlétének hiánya a független és pártatlan bírósági eljáráshoz való jog érvényesülését biztosítja, továbbá, hogy ezen átmeneti jogkorlátozást követően a gyermek jegyzőkönyvbe rögzített nyilatkozata egyébként is megismerhető²⁴.

2. A kiskorú érdekelt meghallgatása a hatályos joganyag tükrében

A társadalom jövőjét jelentő gyermekeket érintő jogszabályok fontosságára és jelentőségére, illetve a gyermekbarát igazságszolgáltatás megteremtésének előmozdítása céljából a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásáról szóló 2012. évi LXII. törvény 2012. június 29. napjával hatályon kívül helyezte a Pp. 279. § (4) bekezdését, egyidejűleg a felek és más perbeli személyekre vonatkozó szabályok²⁵ között elhelyezte a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatására irányadó két új szakaszt, a Pp. 65/A. § és 65/B. §-át.

2.1. A kiskorú gyermek meghallgatásának feltételei

A Pp. hivatkozott rendelkezései a meghallgatás szempontjából a gyermekek között különbséget nem tesznek, ugyanakkor a meghallgatásukhoz fűződő joguk érvényesítését csak több feltétel egyidejű fennállása, illetve meghatározott tények hiánya esetén biztosítják.

2.1.1. Meghatározott bírósági eljárás folyamatban léte

A jogalkotó nem általánosságban, valamennyi, a gyermek sorsát befolyásoló, a személyére közvetve vagy közvetlenül kiható peres eljárásban, hanem csak egyes meghatározott tárgyú ügyekben, azaz a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perekben biztosítja a gyermek meghallgatásának lehetőségét²⁶. A 2014. március 15. napjától hatályos Ptk. ezzel összhangban a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és a gyermek harmadik személynél történő

²⁴ Dr. Bucsí Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban I. rész. Családi jog 2011/2. [a továbbiakban: dr. Bucsí: A gyermekek meghallgatása I. ...] 18-19. o.

²⁵ Pp. IV. fejezet

²⁶ Pp. 65/A § (1) bekezdés első mondata

elhelyezése iránt per kapcsán írja elő, hogy mindkét szülő mellett a bíróságnak – indokolt esetben vagy a gyermek erre irányuló kérésére – az eljárása során a gyermeket közvetlenül vagy szakértő útján is meg kell hallgatnia²⁷. Ezen túlmenően a Ptk. a 4:181. § (1) bekezdésében a kapcsolattartás rendezése körében rögzíti, hogy a döntés meghozatalát megelőzően a gyámhatóságnak, illetve a bíróságnak az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket meg kell hallgatnia.

Megjegyzem, hogy a Ptk. hatályba lépésekor már folyamatban volt, a Csjt. 74. §-án alapuló szülői felügyelettel, a gyermek elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perek, továbbá a családjogi törvény végrehajtásáról, valamint a családjogi törvény módosításáról szóló 1986. évi törvénnyel kapcsolatos átmeneti rendelkezésekről szóló 4/1987. (VI. 14.) IM rendelet 33. §-ában szabályozott, a közös szülői felügyeleti jog körében a különélő szülők közötti vitára vonatkozó nemperes eljárások szintén azon ügyek körébe tartoznak, ahol a gyermek érdekeltként meghallgatására sor kerülhet.

E jogszabályi rendelkezésekből kitűnik az is, hogy bár a gyermek érdekelti minőségben való megjelenésére csak meghatározott tárgyú ügyekben kerülhet sor, ugyanakkor nincs olyan előírás, miszerint e jogvitáknak önálló perekben kellene megjelenniük. Mindezért a házassági perekben akár előfordulhat az is, hogy a gyermek a kereseti kérelem egy része, például a házasság felbontása vagy a házassági vagyoni jogi kérdések tekintetében tanúként nyilatkozik, a személyét érintő, a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésére vonatkozó kereseti kérelem mint járulékos kérdés tekintetében pedig érdekeltként nyilvánít véleményt.

2.1.2. A gyermek a perben nem tölti be a peres fél pozícióját

A jogalkotó az érdekelt mint kategória megteremtésével egyértelműen egy, a felektől és más perbeli szereplőktől elkülönülő pozíciót teremt. Mindezért a gyermek érdekeltként történő meghallgatásának feltétele az is, hogy a perben félként – melyre a szülői felügyelet megszüntetése és visszaállítása iránt perben sor kerülhet²⁸ – ne szerepeljen. Természetesen e

²⁷ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés

²⁸ Ptk. 4:193. § [A szülői felügyeleti jog megszüntetése és visszaállítása iránti per indítására jogosultak és a per alperesei] (1) A szülői felügyelet megszüntetése iránt a másik szülő, visszaállítása iránt bármelyik szülő indíthat pert. Mindkét esetben perindításra jogosult a gyermek, a gyámhatóság és az ügyész is.

(2) A szülői felügyelet megszüntetése és visszaállítása iránt a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy és a cselekvőképeségében a szülői felügyeleti jogok gyakorlása tekintetében részlegesen korlátozott szülő a pert – törvényes képviselője hozzájárulásával – személyesen indíthatja meg. A cselekvőképtelen szülő és gyermek

törvényi rendelkezésből következően az is igaz, hogy a gyermek érdekeltkénti meghallgatásával a per további szakasza tekintetében sem lesz peres fél, nem válik a folyamatban lévő per alanyává, a meghallgatása során – a Pp. 65/A. § és 65/B. §-ában foglaltakon túl – nem terjeszthet elő kérelmet, a perben hozott döntést nem vitathatja, a kívánságával ellentétes bírósági döntés ellen jogorvoslással nem élhet.

2.1.3. Az életkor jelentősége

A hatályos szabályok – egyezően a gyermek véleménynyilvánítási jogát elismerő nemzetközi dokumentumokkal – a gyermek meghallgatását nem kötik valamely életkor betöltéséhez történjék az akár szakértő útján, akár közvetlenül a bíróság által. A kialakult gyakorlat szerint a szülői felelősséggel kapcsolatos bírósági eljárásokban a gyermekek meghallgatására általában három éves koruktól, esetenként – értelmi fejlettségüktől függően – akár már kevéssel a harmadik életévük betöltését megelőzően is sor kerülhet. A perekben megfigyelhető továbbá az is, hogy a tíz év körüli, vagy az alatti gyermekek meghallgatására pszichológus szakértő bevonására kerül sor²⁹. Megjegyzem, hogy a magyar jogszabályokkal ellentétben a német polgári perrendtartás, illetve a német alkotmány előírja, hogy amennyiben a kiskorú gyermek már beszélni tud, úgy a bíróság általi meghallgatása kötelező³⁰.

2.1.4. Az ítéloképesség mint a kiskorú véleményének mércéje

A gyermek meghallgatása szempontjából az ítéloképesség fogalma meghatározásának kiemelkedő jelentősége van, hiszen a Ptk. 4:181. § (1) bekezdésében a kapcsolattartás rendezése tekintetében kifejezetten előírja az ítéloképessége birtokában lévő gyermek meghallgatásának kötelezettségét, anélkül, hogy annak definícióját rögzítené. Az ítéloképessége birtokában lévő gyermek fogalmát nem a Ptk. vagy a Pp., hanem a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelt (továbbiakban: Gyer.) 2. § a) pontja határozza meg a következők szerint: „az a kiskorú, aki életkorának és érzelmi, fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása

nevében a pert a gyámhatóság hozzájárulásával a törvényes képviselő indíthatja meg.

²⁹ Dr. Fehérné dr. Gaál Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. Családi jog 2016/2. [a továbbiakban: dr. Fehérné: Gondolatok ...] 9. o.

³⁰ Dr. Bucsi: A gyermek meghallgatása I. ... 17. o.

során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni”. E definíció alapján egyértelmű, hogy a jogalkotó az ítélőképességre nem funkcionális standardként, nem objektív, hanem az adott élethelyzettől, a megválaszolandó kérdéstől és az egyéntől függő szubjektív kategóriaként tekint.

Bár a Gyer. megfogalmazása egyértelműnek tűnik, ugyanakkor a gyakorlatban problémát jelent annak eldöntése, hogy az egyes esetekben a kiskorú gyermek ítélőképessége birtokában lévőnek tekinthető-e vagy sem.

A kérdés kiemelkedő fontosságára utal, hogy a Kúria, illetve a Legfelsőbb Bíróság maga is több alkalommal foglalkozott ezzel a fogalommal, valamint az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménynyilvánításhoz fűződő jogával.

A Legfelsőbb Bíróság gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról szóló 17. számú irányelve alapján „A gyermek akkor tekinthető ítélőképessége birtokában lévőnek, ha koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen kialakítani a véleményét”.

A Kúria a 418/2001. számú polgári elvi határozatban azt állapította meg, hogy „a jogerős ítélet meghozatalakor 8-12 éves, de már évek óta az alperes gondozásában élő és a felperessel kapcsolatot sem tartó gyermekek pedig – a helyzetüknél fogva – nyilvánvalóan nem tekinthetők ítélőképesnek abban, hogy a Magyarországon élő édesanyjukkal való kapcsolattartás jogát milyen formában kívánják gyakorolni”.

A 1776/2008. polgári elvi határozatában úgy foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság, hogy „a 7 éves Nikoletta még nincsen ítélőképessége birtokában, az elhelyezés megváltoztatása szempontjából tehát véleménye ügydöntő jelleggel nem bír, azonban e kérdésben a véleményét a Csjt. 71. § (1) bekezdése értelmében – korára, érettségére figyelemmel – tekintetbe kell venni, érzelmi kötődésnek ugyanis ebben az életkorban is jelentősége van”.

A Kúria a 2049/2009. számú polgári elvi határozatában pedig a következőket szögezte le: „Lényeges körülményváltozásnak minősül egyébként, hogy az ítélőképessége birtokában lévő, a nagykorúsághoz közel álló gyermek a korábbi, anyánál történt elhelyezés helyett az apai elhelyezés mellett állt ki”.

A 2318/2011. számú polgári elvi határozatában pedig azt rögzítette a Legfelsőbb Bíróság, hogy „... a gyermek ítélőképessége birtokában tud-e nyilatkozni olyan kérdés, melyben a bíróság is megnyugtatóan állást tud foglalni, erre vonatkozóan a Pp. 177. § (1) bekezdése alapján szakértő kirendelésére nincs szükség”.

A hivatkozott jogszabályi rendelkezés, illetve az ismertetett Kúriai döntések alapján megállapítható, hogy az ítélőképesség meglétének vagy hiányának bírói meghatározása minden esetben valamennyi körülmény, tény gondos mérlegelésén alapul, melyek közül a gyermek kora fontos, azonban nem döntő tényező. A gyermeket ért külső hatások, a szorosabb környezetéből érkező ráhatás, nevelés szintén szerepet játszik az ezzel kapcsolatos döntés meghozatalakor.

Kiemelendő, hogy e feltételek fennállása mellett sem automatikus a gyermek meghallgatásának elrendelése, arra csak a bíróság megalapozott, az azzal járó hátrányok és előnyök gondos mérlegelését követően meghozott döntése alapján kerülhet sor. Tekintettel kell lenni az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozatában foglalt azon elvárásra is, miszerint ha az életkora vagy érettsége miatt a gyermektől nem várható értékelhető nyilatkozat, vagy a bíróság egyéb körülmények alapján egyébként is egyértelmű következtetésre tud jutni a perben, úgy a gyermek számára mindenképp súlyos érzelmi-lelki megterhelést jelentő meghallgatás foganatosítása nem szükséges.

2.2. A kiskorú gyermek meghallgatásának módjai

Amennyiben a bíróság a perben szükségesnek tartja a gyermek véleményének bírósági eljárásban történő meghallgatás útján történő megismerését, úgy mindenekelőtt abban kell állást foglalnia, hogy azt közvetlenül, vagy szakértő bevonásával, közvetetetten valósítja-e meg.

A meghallgatás formájának megválasztása főszabály szerint a bíróság diszkrecionális jogkörébe tartozik, mely alól kivételt a gyermek közvetlen meghallgatásának kötelező esete³¹ jelent. Ez a helyzet akkor áll elő, ha a gyermek a bíróság általi meghallgatását saját mag indítványozza (például a szülei útján továbbítja e kérését, ilyen tartalmú alaki kötöttségek nélküli levelet, kérelmet ír a bíróság részére, vagy esetleg a per tárgyalási határnapján a szüleivel megjelenik és személyesen adja elő e kívánságát).

A gyakorlatban elképzelhetőnek tartok olyan eset, amikor a gyermek saját maga kéri a bíróság általi meghallgatását, azonban a jogvita megoldásához az abból nyerhető információk a

³¹ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés

bíróság részére nem szükségesek, vagy ez az eljárási cselekmény a gyermek érdekeivel ellentétes lenne, vagy a perbeli adatokból a bíróság számára egyértelmű, hogy e gyermek nincs ítélőképessége birtokában. Ebben az esetben a bíróság meghallgatási kötelezettsége és a gyermek legfőbb érdeke egymással szemben állnak. Álláspontom szerint egy ilyen szituációban a gyermek legfőbb érdeke a bíróság számára a jogszabályban meghatározott meghallgatási kötelezettséget felülírja, és úgy jár el helyesen, ha a gyermek meghallgatásától eltekint.

A Pp -t ehhez kapcsolódóan hiányosnak tartom, hiszen nem tartalmaz arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy a kiskorút a meghallgatása elutasítására vonatkozó döntésről milyen határidőn belül és miként kell tájékoztatni, illetve arról sem, hogy ez ellen a gyermek bármilyen módon jogorvoslattal élhet-e. Úgy gondolom, hogy a Pp. vonatkozó szakaszainak fentiek szerint való kiegészítése a jövőben jogalkotói megfontolást igényelne.

A hatályos jogszabályok ismeretében nem kizárt a két meghallgatási forma egymást követő alkalmazása, azonban az azzal járó esetleges stressz miatt mégis kerülendő, még annak ellenére is, hogy az újabb, ismételt meghallgatás kétségtelenül új információval szolgálhat. Ennek ellenére a gyermek kétféle formában történő meghallgatására alkalmanként mégis sor kerül. Ha a bíróság az egyébként már rendelkezésére álló tények és bizonyítékok, illetve az azokból levonható következtetések ellenére a gyermek meghallgatását szükségesnek ítéli, úgy a kisebb gyermekeket ajánlott először pszichológus szakértő útján, vagyis közvetetten meghallgatni, melyet követően esetlegesen sor kerülhet a közvetlen meghallgatás foganatosítására is. Tinédzser korú gyermekek esetében azonban célszerű először a véleményük közvetlen megismerése, majd – ha a nyilatkozat a megalapozott döntéshez nem elegendő, vagy az a bíróban kétséget kelt – úgy érdemes az igazságügyi pszichológus szakértő bevonása is³².

Megjegyzem, hogy a bíróság általi közvetlen meghallgatás a kiegyensúlyozott, nyugodt légkörben nevelkedő gyermek esetében megfelelő megoldás lehet. Azonban ha felmerül annak a gyanúja, hogy a gyermek fizikai, lelki vagy szexuális abúzusban érintett, úgy indokolt a meghallgatására pszichológus szakértő bevonásával sort keríteni, és csak a nélkülözhetetlen, legvégső esetben kitenni a bíróság általi közvetlen meghallgatásnak³³.

³² Dr. Ádámkó Viktória: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi jog 2015/3. . [a továbbiakban: dr. Ádámkó: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek ...] 12. o.

³³ Dr. Kozák Henriette: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi jog 2011/1. [a továbbiakban: dr. Kozák: A gyermekek ...] 24. o.

2.2.1. A közvetlen meghallgatás – a gyermek meghallgatása a bíróság által

2.2.1.1. A kiskorú érdekelt idézésének szabályai

Ha bíróság a kiskorú érdekelt megidézése felől határoz, úgy a tizennegyedik életévét betöltött gyermeket – törvényes képviselője értesítése mellett – közvetlenül, míg a fiatalabb gyermeket törvényes képviselője útján, a megjelenéséről való gondoskodásra irányuló felhívással idézi a tárgyalásra. Kiemelendő, hogy utóbbi esetben a törvényes képviselő külön értesítése még abban az esetben is kötelező, ha a bíróság őt a tárgyalásra egyébként is megidézte. A gyermek életkorára visszavezethető kétféle szabályozás azzal magyarázható, hogy a jogszabály jelen esetben a korlátozottan cselekvőképes kiskorú gyermeket³⁴ feljogosítja személyes jellegű jognyilatkozat megtételére, melyhez a törvényes képviselője közreműködése nem szükséges³⁵. Ezzel szemben a cselekvőképtelen kiskorú gyermek³⁶ nevében – a Ptk. 2:14. § (2) bekezdésében megfogalmazott kivételtől eltekintve – törvényes képviselője jár el, e gyermek jognyilatkozata semmis.

Az általános szabályoktól³⁷ azonban nemcsak az idézés közlésének módja, hanem annak tartalma is eltér. Ilyen módon az idézésnek az eljáró bíróság, a bírósági ügyszám, a felek neve, perbeli állása, a per tárgya, a tárgyalás időpontja és helyszíne megjelölésén túl egyrészt arra vonatkozóan is információt kell tartalmaznia, hogy a meghallgatására érdekelti minőségben kerül sor, másrészt pedig – amennyiben ez megvalósult – arra vonatkozóan is, hogy részére a bíróság ügygondnokot rendelt ki. A gyermek érdekeinek és jogainak védelmét biztosítja továbbá az a különös szabály is, hogy e perbeli pozíciójához és az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéhez, jogaihoz és kötelezettségeihez kapcsolódó szükséges tájékoztatást, valamint a meg nem jelenés következményeire vonatkozó figyelmeztetést az idézésében korára és érettségére figyelemmel érthető módon kell megfogalmazni³⁸.

E törvényi előírás teljesítésének, valamint a jogalkalmazás egységesítésének elősegítése érdekében az Országos Bírósági Hivatal Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás

³⁴ Ptk. 2:11. § - alapján korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét már betöltötte, de nem cselekvőképtelen.

³⁵ Ptk. 2:12. § (2) bekezdés a) pont

³⁶ A Ptk. 2:13. §- a kimondja, hogy cselekvőképtelen az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be.

³⁷ Pp. 96. §

³⁸ Pp. 96. § (2) bekezdés, Pp. 65/B § (1) bekezdés

munkacsoportja kidolgozta az idézések mellékletét képező, az életkori sajátosságok alapján egyediesített, gyermekeknek szóló tájékoztató jellegű felhívásokat³⁹.

2.2.1.2. A gyermek meghallgatásának menete, a jegyzőkönyvezés sajátosságai

A gyermek meghallgatása esetén a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelhet, továbbá úgy dönthet, hogy a meghallgatás a felek és a felek képviselőinek távollétében történjék. E lehetőség kihasználásával elkerülhető, hogy a gyermekben a meghallgatása következtében feszültség keletkezzen, vagy az fokozódjon, továbbá jobban biztosítható, hogy a gyermek a peres felek és képviselőik befolyásától mentesen, őszintébben nyilatkozzék.

Megjegyzem, hogy e lehetőség a Pp. korábban hatályos 279. § (4) bekezdésében foglaltakhoz képest alapvető és kiemelkedő jelentőségű módosítást jelent, minthogy korábban e rendelkezés a felek képviselőire nem vonatkozott. Ekként előfordulhatott, hogy a gyermeket valamely más hozzátartozója (például nagyszülője mint valamely peres fél meghatalmazottja) jelenlétében hallgatták meg, mely a gyermek számára lelki megterhelést jelenthetett, és befolyásolhatta, akadályozhatta a kívánságának, illetve a valóságnak megfelelő előadás megtételét, az őszinte válaszadást.

Ezzel párhuzamosan azonban a jogszabály nem rendezi azt az esetet, ha több gyermek mint érintett meghallgatására kerül sor. Nincs arra vonatkozó előírás, hogy több gyermek meghallgatása szükségessége esetén a bíróság ezen eljárási cselekmény foganatosíthatja-e egyidejűleg, vagy azt milyen sorrendben teheti meg (az idősebb, vagy a fiatalabb gyermekkel kezdje), vagy a már meghallgatott gyermek a testvérével való bírói beszélgetés során jelen lehet-e. A teljeskörű szabályozás érdekében indokoltnak tartanám a perjogi szabályok e körben történő kiegészítését.

Természetesen a gyermeket tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatásáról készült jegyzőkönyv megismertetése útján a távollévő peres feleket – jellemzően a szülőket – és képviselőiket a bíróság a véleményéről, nyilatkozatában foglaltakról tájékoztatni fogja, amely során a gyermek választása szerint jelen lehet, de akár távol is maradhat⁴⁰.

³⁹<http://birosag.hu/media/aktualis/gyermekbarat-igazsagszolgaltatas-meghallgatoszoba-pkkb-es-bkkb-epuleteben>

⁴⁰ Pp. 65/B § (5) bekezdés

A gyakorlatban – elsősorban kamaszok esetében – előfordulhat, hogy a gyermek egyes információkat, véleményt megoszt ugyan a bíróval, azonban a beszélgetés során egyértelműen jelzi azt is, hogy nem szeretné, ha az a szülei tudomására jutna. Nincs egyértelmű megoldás egy ilyen problematikus esetre, azonban úgy gondolom, hogy a gyermek kérését a bírónak tiszteletben kell tartani, még annak árán is, hogy a gyermek jegyzőkönyvben nem rögzített nyilatkozatára az érdemi határozat meghozatalkor nem hivatkozhat⁴¹.

A meghallgatás kezdetén a bíróságnak a gyermektől meg kell kérdeznie a nevét, a születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, továbbá tájékoztatni kell arról, hogy a nyilatkozattételt vagy az egyes kérdésekre való válaszadást indokolás nélkül megtagadhatja, azonban ha nyilatkozatot tesz, úgy az csak a valóságnak megfelelően történhet. Értelemszerűen a gyermeket a tanúvallomástételi kötelezettség alóli mentesülés lehetőségére és a hamis tanúzás büntetőjogi következményeire felhívni nem kell, hiszen sajátos perbeli pozíciója révén rá e rendelkezések nem irányadóak.

Az esetleges befolyásolás elkerülése érdekében a gyermek meghallgatását az elnök foganatosítja, a felek hozzá közvetlenül kérdést nem intézhetnek. A peres felek – függetlenül attól, hogy a gyermek meghallgatására jelenlétükben vagy távollétükben kerül sor – az elnöknel mindösszesen kérdések feltevését indítványozhatják. A gyermek részére kirendelt ügygondnok a peres felekre vonatkozó rendelkezésekkel ellentétben külön elnöki engedély alapján akár közvetlenül is kérdést intézhet a gyermekhez, annak hiányában pedig szintén csak kérdések feltevését indítványozhatja. Hangsúlyozandó, hogy a bíróság számára nem teremt kötelezettséget az indítványozott kérdések feltétele, azokat mellőzheti, ha a független vélemény-nyilvánítást befolyásolják, vagy a gyermeket érzelmileg megterhelnek⁴².

A meghallgatás végén a bíróság köteles a jegyzőkönyvben rögzített vallomást a gyermek részére felolvasni, vagy azt még a jelenlétében hangszalagra rögzíteni, amely során az általa elmondottak kiigazíthatja, kiegészítheti. Ennek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvben szintén szerepeltetni kell. Véleményem szerint utóbbi kógens előírás megfogalmazása pontatlan, az csak abban az esetben válna érthetővé, ha a felolvasásától (visszahallgatásától) a gyermek a kívánságára a bíróság eltekinthetne.

⁴¹ dr. Kozák: A gyermekek ...im. 27. o.

⁴² Pp. 65/B § (2) bekezdés

Ha a meghallgatás a felek jelenlétében történt, vagy a gyermek képviselőjében ügygondnok jár el, úgy e személyeket is megilleti a jegyzőkönyv kiigazítása kérésének joga, mely kérelmüket – annak elutasítása esetén – a jegyzőkönyvben szintén fel kell tüntetni⁴³.

2.2.1.3. A gyermek meghallgatásának alapvető szabályai, kommunikációs technikák

Az előző pontban ismertetett, a gyermek meghallgatásának menetére vonatkozó tulajdonképpen technikai szabályokon túl más előírásokkal a Pp - ben vagy más jogszabályokban nem találkozunk, azonban a bírói gyakorlat során kialakult tapasztalatok mellett mintegy „mankóként”, támaszként szolgálhatnak egyes szakemberek ezzel kapcsolatos ajánlásai.

Piercarlo Pazé L'ascolto del bambino című tanulmánya nyomán különösen az alábbi, részben a bíró és a gyermek párbeszédéhez, részben a bíró személyéhez, felkészüléséhez kapcsolódó javaslatok fogalmazhatóak meg, illetve követendőek⁴⁴:

- a gyermek előzetes tájékoztatása a meghallgatásáról, a bíró feladatáról,
- megfelelő, a kapcsolatteremtésre alkalmas környezet biztosítása a meghallgatáshoz,
- a meghallgatást a bíró a gyermekkel négy szemközt fogantassa,
- megfelelő légkör biztosítása a bíró által, bemutatkozás a gyermeknek,
- őszinte érdeklődéssel fordulni a gyermek felé, készek lenni a gyermektől származó információk befogadására,
- a bíró legyen őszinte a gyermekkel, tudassa, hogy bár a meghallgatás kettejük párbeszéde, az elmondottakról a szülei is értesülnek majd,
- a bíró viszonyuljon jóindulatúan és megértően a gyermekhez,
- a gyermekkel való megfelelő kommunikáció, a gyermek nyelvhasználatának elsajátítása, a kettejük között fennálló hierarchikus viszony helyett szimmetrikus kapcsolat kialakítása,
- a gyermek által megválaszolható kérdések előre történő összeállításának mellőzése, továbbá a rutinszerű meghallgatások elkerülése,
- tartózkodás a gyermek befolyásolásától, esetleges manipulálásától,

⁴³ Pp. 65§/B § (3) bekezdés

⁴⁴ Dr. Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. Családi jog 2011/3. [a továbbiakban: dr. Bucsi: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek ...] 13-14 o.

- a meghallgatás jelentőségének elmagyarázása a gyermeknek, kiemelve, hogy véleményét a bíróság figyelembe veszi, de nem kizárólag az alapján, illetve annak megfelelően dönt,
- a bírónak tisztában kell lennie azzal, hogy a meghallgatás az érzelmeire kihat majd, feltehetően az elhangzottak nem hagyják hidegen, valamint
- fel kell készülnie és kezelni kell a bírónak azt a helyzetet is, amikor a gyermekben már önmagában e hivatalos szituáció feszültséget kelt, vagy előfordulhat, hogy a gyermekek – elsősorban a kamaszkorúak – vele szemben arrogánsan viselkednek majd.

2.2.1.4. A gyermek meghallgatásának helyszíne, a gyermekmeghallgató szobák

A gyermek meghallgatásának helyszínére vonatkozó részletes jogszabályi előírással a polgári eljárásjogban⁴⁵ nem találkozunk, a jogalkotó rendkívül szűkszavúan csak azt rögzíti, hogy ezen eljárási cselekménynek megfelelő légkörben kell történnie⁴⁶. Kétségtelen azonban, hogy a megfelelő légkör biztosításának szempontjából a nyilatkozattétel helyszínének meghatározó szerepe van.

E törvényi előírás megvalósítása céljából, és ehhez kapcsolódóan a gyermeket sújtó érzelmi és lelki megterhelés enyhítése érdekében az Országos Bírósági Hivatal a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás program keretén belül elrendelte, hogy 2014. december 31. napjáig valamennyi hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekmeghallgató szobákat kell kialakítani. E cél megvalósulása keretében mára valamennyi törvényszéken⁴⁷, továbbá például a Budai Központi Kerületi Bíróságon, a Szekszárdi Járásbíróságon, a Gyulai Törvényszéken, a Gyöngyösi Járásbíróságon, az Egri Járásbíróságon, a Békéscsabai Járásbíróságon, a Pécsi Járásbíróságon, a Kunszentmiklósi Járásbíróságon, a Kecskeméti Járásbíróságon, a Kiskunfélegyházi Járásbíróságon sor került gyermekmeghallgató szoba vagy sarok pszichológus segítségével történő kialakítására, berendezésére⁴⁸.

⁴⁵ Megjegyzem, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről szóló 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet a polgári eljárásjogi szabályokkal ellentétben a rendőrségi eljárásokban a gyermekmeghallgató szobák méretére, felszereltségére és berendezésével összefüggésben részletes szakmai követelményeket fogalmaz meg.

⁴⁶ Pp. 65/B § (1) bekezdés

⁴⁷ <http://www.jogiforum.hu/hirek/37584>

⁴⁸ <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/gyermekmeghallgato-szobakrol>

Bár e speciális, kellemes hangulatú helyiségek az otthon hangulatát biztosítják a gyermek részére, azonban elkerülendő, hogy a meghallgatás helyének meghatározására automatikusan, a gyermek saját szokásos körülményei, környezete figyelembe vétele nélkül kerüljön sor. Ha a perbeli adatok alapján egyértelmű, hogy a gyermek egy rendkívül szegény, barátságtalan, sivár környezetből érkezik, úgy számára akár egy játékokkal, színes képekkel és díszekkel átlagosan felszerelt szoba már önmagában is szorongás, feszültség forrását jelenheti, a figyelmét elterelheti, vagy inadekvát viselkedést eredményezhet. Szintén probléma gyökere lehet, ha a bíróság a kamaszkorba lépett, ám 14. életévét még be nem töltött kiskorút egy játékokkal, mesekönyvekkel berendezett szobában hallgat meg. A kamasz úgy érezheti, hogy a meghallgatásának körülményei számára méltatlanok, és az eljárást komolytalanul, súlytalanul tarthatja, amely annak végeredményére is kihathat⁴⁹.

Ezekben az esetben, illetve speciálisan berendezett helyiségek hiányában úgy gondolom, hogy a bíró személyével, empátikus hozzáállásával, emberi magatartásával, kedves hangnemével, a fekete talár levetésével teremthető meg a tárgyalás oldott, feszültségmentes hangulata, és ilyen módon biztosítható a gyermekkorú lehető legnagyobb kímélete, illetve a meghallgatás, a beszélgetés megfelelő légköre.

Mindent összevetve azonban úgy gondolom, hogy a gyermekmeghallgató szobák, sarkok kialakítása és azok használata kétségtelenül óriási előrelépést jelent a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósítása, illetve a gyermekek jogainak, fizikai és lelki biztonságának garantálása szempontjából.

2.2.1.5. A gyermek közvetlen meghallgatásának lehetséges hatásai a peres eljárásokra⁵⁰

A hatályos joganyag szerint a gyermek meghallgatására sor kerülhet egyrészt akkor, ha a szülők a perbeli jogvitájukat már eredendően egyezséggel kívánják rendezni, másrészt akkor is, ha egy többé vagy kevésbé kiélezett vita megoldását a felek a bíróságtól várják.

Az elsőként említett, a jogalkalmazásban ritkább esetben a gyermek meghallgatása azt a célt szolgálja, hogy bíróság meggyőződjön arról, hogy a peres felek által megkötni tervezett

⁴⁹ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJV-1861/2014. számú ügyben 4. o.

⁵⁰ dr. Fehérné: Gondolatok ... im. 14-15. o.

egyezség valóban figyelembe veszi-e a gyermek érdekét, valamint, hogy a kiskorú ismeri-e és megfelelőnek tartja-e annak tartalmát.

Ekként egy ügyben a felek a perben érvényesített jogvitájukat közös megegyezéssel kívánták lezárni olyan módon, hogy a 14. életévét betöltött gyermekük felett közös szülői felügyeleti jogot gyakorolnak. A gyermek a közvetlen meghallgatása során a bíróság meggyőződött arról, hogy a gyermek a közös szülői felügyelet tartalmával tisztában van, mindkét szülőjét egyformán szereti, a megkötni tervezett egyezség a gyakorlatban már működik, vagyis a peres felek egyezsége a gyermek érdekét szolgálja⁵¹.

A házasság felbontása és járulékai tárgyában folyamatban volt perben a felek a 14. életévét betöltött gyermek vonatkozásában szintén a közös szülői felügyelet gyakorlásában kívántak megállapodni azzal, hogy a gondozási és nevelési feladatokat hetenkénti váltásban látják el. A meghallgatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a peres felek megkötni tervezett egyezségének tartalmával a gyermek egyetértett, azonban a könnyebb alkalmazkodás érdekében kétheti váltást tartott elfogadhatónak⁵².

A másodikként körülírt esetben, ami a szülők, házastársak egymás elleni „harcának” is nevezhető, a gyermek meghallgatása elősegítheti a felek megegyezését, vagy – ha arra végül nem kerül sor – a bíróság megalapozott döntésének alapjául szolgálhat.

Így például egy házassági bontóperben mindkét peres fél kérelme arra irányult, hogy a két 14 év fölötti gyermek felett a szülői felügyeleti jogot önállóan gyakorolja. A közvetlen meghallgatást követően peres felek azonban a gyermekek kívánságának ismeretében és annak megfelelő tartalommal egyezséget kötöttek⁵³.

Egy másik, szintén a házasság felbontására irányuló perben a felperes kereseti kérelme a közös szülői felügyelet elrendelésére irányult, míg az alperes kizárólagos szülői felügyeleti jogot igényelt. A 14. életévét betöltött kiskorú nyilatkozata alapján megállapítható volt, hogy a gyermek azt szeretné, ha a szülői felügyeleti jog gyakorlása az alperest illetné. A felperes a gyermek kívánságát elfogadta, így az alperesi viszontkereseti kérelemnek megfelelő tartalmú egyezséget kötöttek⁵⁴.

Volt olyan, a házasság felbontására irányuló per is, ahol a peres felek saját maguk feljogosítását kérték szülői felügyeleti jog gyakorlására mindkét – egy 14. év alatti, és egy 14. év feletti – gyermek tekintetében. A gyermekek meghallgatását követően a bíróság

⁵¹ Budakörményi Járásbíróság 12.P.20.265/2015/6.

⁵² Budakörményi Járásbíróság 12.P.20.600/2015.

⁵³ Dabasi Járásbíróság 9.P.20.186/2015.

⁵⁴ Dabasi Járásbíróság 9.P.21.149/2014.

meggyőződött a testvérek szoros kapcsolatáról, az egymástól való elszakadástól való félelmükről, és arról, hogy bármelyik szülővel szívesen élnének. A szülők megegyezése hiányában a bíróság a gyermekeket az egyik szülőnél helyezte el, mely döntése meghozatalakor a gyermekek nyilatkozatát tekintetbe vette⁵⁵.

2.2.2. A közvetett meghallgatás – a gyermek meghallgatása pszichológus útján

Ha a bíróság a gyermek közvetett meghallgatásáról határoz, úgy a szülők és esetleges más érintettek (pl. élettársak, nagyszülők) nevelési alkalmasságának, a gyermek felekhez való érzelmi kötődésének, illetve esetlegesen a testvérek egymáshoz való viszonyának feltárása céljából – az igazságügyi szakértői névjegyzékben szereplő pszichológusok közül – igazságügyi pszichológus szakértőt vagy pszichológus végzettséggel és megfelelő szakértelemmel rendelkező személyt mint eseti szakértőt⁵⁶ rendel ki. Eseti szakértő alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a bíróság illetékességi területén működő szakértők közül valamely oknál fogva senki sem rendelhető ki.

A Pp. 161. § (1) bekezdése alapján a szakértői vélemény – például a tanúvallomások, szemlék, okiratok, egyéb tárgyi bizonyítékok mellett – bizonyítéknak, a szakértő pedig – például a tanúk, szemletárgyak, és okiratok mellett – bizonyítási eszköznek tekintendő.

A Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1996 és 2006 között 228 olyan peres eljárás indult, ahol a bíróságnak a szülői felügyeleti jog gyakorlása tárgyában (a korábbi terminológia szerint a gyermek vagy gyermekek elhelyezéséről) kellett döntenie. Ezen ún. ellenzékes perek közül 176 esetben (76 %-ban) sor került pszichológus szakértő alkalmazására, míg mindösszesen 55 esetben (24 %-ban) a bíróság az egyéb rendelkezésére álló bizonyítékok alapján ítélezett. A szakértő által vizsgált esetekből 109 (63 %, illetve az összes vizsgált eset 48 %-a) volt olyan, amely egyértelműen egyik szülő nevelési alkalmasságát tartotta jobbnak, illetve a gyermek egyik szülőhöz való szorosabb kötődését állapította meg. Az ügyekből 47 esetben (27 %, vagyis az összes vizsgált eset 21 %-a) a szakvélemény nem foglalt állást a szülők nevelési

⁵⁵ Váci Járásbíróság 4.P.20.817/2013.

⁵⁶ Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (továbbiakban: Szakértői tv.) 2. § 4. pontja szerint eseti szakértő olyan – az eljárásban megállapítandó vagy megítélendő jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez – megfelelő szakértelemmel rendelkező természetes vagy jog személy, aki nem igazságügyi szakértő; valamint olyan igazságügyi szakértő, aki az igazságügyi szakértő szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételről szóló rendeletben meg nem határozott szakterületen ad szakvéleményt.

alkalmassága, a gyermekek és a szülők egymáshoz való érzelmi kötődésével összefüggésben (ennek oka például az volt, hogy a gyermek nevelésére, gondozására mindkét peres fél egyformán alkalmas, illetve a gyermekek hozzájuk való kötődése is azonos mértékű volt). Végül 17 (10 %, ami az összes vizsgált eset 7 %-át teszi ki) olyan peres eljárás volt, amikor a bíróság a szakértői véleményben foglaltakkal ellentétesen (például mindkét fél átlagos nevelési alkalmassága és a gyermek egyik félhez való szorosabb kötődése mellett a másik félhez helyezte el a gyermeket) hozott döntést⁵⁷.

Bár a hivatkozott jogszabályhely alapján a szakvélemény csupán egy a számos bizonyítási eszközök között, azonban a bemutatott joggyakorlat-elemzés alapján kétségtelen az a tény is, hogy annak az ítéletek meghozatala során az összes többi bizonyíték (például pedagógiai szakvélemény, környezettanulmány, tanúvallomások) mellett rendkívüli, gyakorlatilag minden eldöntő szerepe van.

Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet alapján a szakértők tíz nagy szakterületen⁵⁸ belül tevékenykedhetnek, az igazságügyi pszichológus szakértő pedig klinikai szakpszichológus (a klinikai és mentélhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológiai területére kijelölt szakértő⁵⁹), munkapszichológus (munka-, és szerzeti szakpszichológia területére kijelölt szakértő⁶⁰), vagy pedagógiai szakpszichológus (pedagógiai szakpszichológia területére kijelölt szakértő⁶¹) lehet.

Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2009. (XII. 31.) IRM rendelet (továbbiakban: IRM rendelet) 20. § (1) bekezdés f)-h) pontjai értelmében amennyiben a megválaszolendő szakkérdés a nevelési hatások, a gyermek direkt befolyásolásának vagy bántalmazásának, illetve a konfliktusos család működésének a szülők vagy a gyermek személyiségét érintő következményeinek feltárására, leírására, megállapítására, tipizálására, kategorizálására,

⁵⁷ Dr. Grád András, dr. Mede Lilla, dr. Jánoskúti Gyöngyvér, dr. Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. Családi jog, Budapest, 2010/1. [továbbiakban: dr. Grád: Az igazságügyi pszichológus ...] 21. o.

⁵⁸ tűzvédelem, valamint személy- és vagyonvédelem; orvosi továbbá egyes pszichológiai és biológiai; munkabiztonsági; mező- és erdőgazdálkodási, valamint élelmiszer-ipari; közlekedési és ipari; környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi; kulturális; közigazgatás, vám- és egyes pénzügyi; lakás- és építészeti, településrendezési, valamint idegenforgalmi; kriminalisztikai; audiovizuális média; titokvédelem

⁵⁹ IM rendelet 2. számú melléklet 21. pont

⁶⁰ IM rendelet 9. számú melléklet 8. pont

⁶¹ IM rendelet 9. számú melléklet 9. pont

értékelésére, illetve kizárására irányul, úgy klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatot kell lefolytatni.

Mindez azt is jelenti, hogy a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése iránt eljárásokban – amennyiben az szükséges – klinikai szakpszichológust kell kirendelni.

A kirendelt szakértő általában önállóan terjeszti elő a szakvéleményét, de természetesen, ha a szakpszichológiai vizsgálat mellett olyan szakkérdés is felmerül, amely orvosszakértői vizsgálatot igényel, úgy ilyen szakértő bevonására is sor kerül⁶² (például valamely személy elmebeli állapota indokolja, úgy elmeorvos szakértő bevonása történhet meg).

2.2.2.1. A szakértő kirendelésének ideje, módja

Sem a Pp. sem pedig a Szakértői tv. nem tartalmaz arra vonatkozó előírást, hogy amennyiben a bíróság nem rendelkezik a per szempontjából jelentős tény vagy körülmény megállapításához vagy megítéléséhez szükséges különleges szakértelemmel, úgy a szakértő kirendelése iránt mikor intézkedjen. A perek többségében a bíróság elsőként meghallgatja a peres feleket, beszerzi a lehetséges egyéb bizonyítékokat (tanúk kihallgatása, környezettanulmány elkészíttetése, pedagógusi szakvélemény beszerzése stb.), és csak ezt követően, gyakorlatilag a bizonyítási eljárás legvégén – ha annak indokoltsága még változatlanul fennáll – gondoskodik a szakértő kirendeléséről. Sokszor előfordul az is, hogy a szakvélemény, illetve az egyéb bizonyítékok beszerzése iránt a bíróság egymással párhuzamosan intézkedik, illetve ritkán, azonban találkozhatunk olyan esettel is, hogy a bíróság a keresetlevél alapján mintegy automatikusan, a peres felek részletes személyes meghallgatását megelőzően már kirendeli a szakértőt⁶³. Úgy gondolom, hogy az alkalmazott gyakorlatok közül az első a leginkább támogatható, egyrészt azért, mert a már rendelkezésre álló bizonyítékok, és az azokból nyerhető adatok a szakértő számára többletinformációt jelentenek, másrészt pedig azért is, mert a gyakran akár évekig eltartó bizonyítás eljárás során vagy annak eredményeképpen bekövetkezhet olyan tény, körülmény (például a felek egyezsége kötnek, a kiskorú gyermek nagykorúvá válik), amely már önmagában szükségtelessé teszi a szakértő alkalmazását.

⁶² IRM rendelet 20. § (2) bekezdés

⁶³ dr. Grád: Az igazságügyi pszichológus ... im. 13. o.

A szakértő személyében a felek megállapodhatnak, mely hiányában a kirendelendő szakértőről a bíróság határoz, illetve megkeresett bíróság eljárása esetén utóbbi bíróság is dönthet⁶⁴. A kirendelésre a tárgyaláson, vagy azon kívül hozott pervezető végzéssel – szóban vagy írásban – kerül sor, melyben a bíróság a szakértőt – megidézése nélkül – a szakvélemény írásbeli előterjesztésére utasítja, vagy szóbeli vélemény-nyilvánítás érdekében megidézheti. E határozatához a bíróság nincs kötve⁶⁵, azaz akár mellőzheti is a már elrendelt bizonyítás lefolytatását. Ez esetben a bíróságnak utóbb, vagyis az ítéletben, illetve az eljárást lezáró döntésében a mellőzést indokolnia kell. Ha a bizonyítás szempontjából szükséges, úgy a bíróság a felek – kizárási indítványnak nem tekinthető – kérelmére másik szakértő kirendelése iránt intézkedik⁶⁶. Ha a bíróság a felek kérelme vagy kizárási indítványa alapján nem rendel ki másik szakértőt, úgy a már kirendelt szakértő köteles a szakvélemény elkészítésére⁶⁷.

A szakértő kirendelésére vonatkozó végzés tartalmi elemeit a Pp., illetve a Szakértői tv. határozza meg, melyre figyelemmel e döntés tartalmazza a kirendelt szakértő megnevezését, a kirendelés ügyszámát és az ügy tárgyát, a tényállás rövid ismertetését, továbbá a szakértői díjjal és díjjegyzékkel kapcsolatos információkat. Utóbbihoz kapcsolódóan figyelmeztetni kell a szakértőt arra, hogy ha a szakértői díj fedezésére szolgáló összeg várhatóan nem elegendő, úgy azt be kell jelentenie, ellenkező esetben a különbözetre vonatkozóan díjigényt nem érvényesíthet⁶⁸.

A bíróság köteles továbbá a szakértői feladat teljesítésére nyitvaálló határidőt – a soronkívüliségre vonatkozó esetleges utalással – meghatározni, valamint a munka elvégzéséhez szükséges adatokat, iratokat a szakértő rendelkezésére bocsátani, továbbá értesíteni arról is, ha több szakértő kirendelésére került sor⁶⁹. A szakértőt a megismert adatok, tények vonatkozásában titoktartási kötelezettség terheli⁷⁰, amennyiben pedig munkája elvégzéséhez további adatközlés, vagy iratok ismerete szükséges, úgy azok rendelkezésére bocsátását kérheti⁷¹.

A gyakorlatban az adatközlés általában úgy valósul meg, hogy a bíróság megküldi a szakértő részére az addig keletkezett tárgyalási jegyzőkönyveket, és a felek releváns beadványait,

⁶⁴ Pp. 177. § (3)-(4) bekezdés

⁶⁵ Pp. 227. § (1) bekezdés

⁶⁶ Pp. 177. § (6) bekezdés

⁶⁷ Pp. 178. § (4) bekezdés

⁶⁸ Szakértői tv. 45. § (2) bekezdés a) és d) pont

⁶⁹ Szakértői tv. 45. § (2) bekezdés c), e), f) és h) pont

⁷⁰ Szakértői tv. 40. § (2) bekezdés

⁷¹ Szakértői tv. 39. § (1) bekezdés

illetve biztosítja, hogy a szakértő a per iratanyagát megtekintse, a tárgyaláson jelen legyen, a felekhez, tanúkhöz és a többi szakértőhöz közvetlenül kérdést intézzen, vagy egyéb bizonyítást indítványozzon⁷².

A szakértő munkájának szempontjából kétségtelenül a végzés legfontosabb része azon szakkérdések meghatározása, amelyekre a szakértőnek választ kell adnia⁷³. Bár a megválaszolandó kérdéseket a bíróság határozza és fogalmazza meg, azonban az egyes kérdések feltevését a peres felek is indítványozhatják⁷⁴.

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele (továbbiakban: Módszertani levél) szerint a bíróságok a szülői felügyeleti jog gyakorlása kapcsán általában az alábbi nyolc kérdést teszik fel:

„ Alkalmas(ak)-e, alkalmatlan(ok)-e valamelyik vagy mind két szülő(k) a gyermek(ek) nevelésére?

Melyik szülő alkalmasabb pszichológiai szempontból a gyermek nevelésére?

Befolyásolják-e a szülők meg nem engedett eszközökkel a gyermeket egymás ellen?

Melyik szülőhöz kötődik a gyermek erősebb érzellemmel?

Milyen a testvérek kapcsolata egymáshoz? (Esetleg: szétválasztásuk pszichológiai szempontokból lehetséges-e, indokolt-e?)

Milyen a gyermekek fejlettségi szintje?

Esetleg, élettárs jelenlétekor, az élettárshoz fűződő érzelmi viszony milyen?

Az esetleges magatartásproblémák milyen okokra vezethetők vissza?”⁷⁵

A bírósági végzésben megfogalmazott kérdések nem biztos, hogy teljeskörűen lefedik az ügyre vonatkozó problémákat, illetve a szakértői munka során olyan körülmények is felmerülhetnek, amelyek elkerülték a bíróság figyelmét vagy azok nem voltak előreláthatóak. Ezért célszerű egy általános érvényű, semleges kérdés szakértő felé történő megfogalmazása is, amelyben a bíróság felhatalmazást ad a szakértő számára az általa fontosnak ítélt, azonban a bíróság által konkrétan fel nem tett kérdések megválaszolására, egyéb észrevételek megtételére.

⁷² Pp. 181. § (1) bekezdés

⁷³ Szakértői tv. 45. § (2) bekezdés b) pont

⁷⁴ Pp. 180. § (3) bekezdés

⁷⁵ Módszertani levél III.2.1. pont

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 272. § (2) bekezdésére hivatkozással figyelmeztetni szükséges a szakértőt arra is, hogy a hamis szakvéleményadás bűncselekményt valósít meg.

Javasolt a szakértőt e végzésben figyelmeztetni a jogszabályon alapuló bejelentési kötelezettségeire is, például arra, hogy gazdasági társaság vagy szakértői intézmény eljárása esetén 8 napon belül tájékoztatást kell nyújtania arról, hogy a társaság mely tagja vagy alkalmazottja, illetve az intézmény mely alkalmazottja jár majd el⁷⁶. Érdemes továbbá kiemelten felhívni a figyelmét arra, hogy a vele szemben fennálló kizáró okról, vagy arról a körülményről, hogy a kötelességét elfoglaltsága miatt vagy más fontos okból ellátni nem tudja, úgy arról a bíróságot értesítenie kell⁷⁷.

Szintén célszerű már e határozatban a feleket tájékoztatni arról, hogy a szakvéleményre annak benyújtását követően észrevételt tehetnek, illetve indítványozhatják a szakértő tárgyalásra való megidőzését és hozzá kérdéseket intézhetnek.

2.2.2.2. A szakértői vizsgálat elvégzése és annak körülményei

A vizsgálatot a szakértőnek úgy kell megszerveznie, hogy a vizsgálatral érintett személyek azonos időben vagy egymást követően idézze, de mindenképpen úgy, hogy a gyermek vizsgálatának megkezdése előtt valamennyi főérdekelt jelen legyen, mivel ez számára plusz információt szolgáltathat. A gyermek teherbírására és toleranciaszintjére tekintettel ajánlatos a vizsgálatot a gyermekkel, illetve a legkisebb gyermekkel kezdeni, majd az érintett személyek megegyezésén alapuló sorrendben folytatni⁷⁸. A szakértői meghallgatás alkalmával – egy-egy speciális esetet leszámítva – csak a szakértő és az érintett személy van jelen, más személy nem tartózkodik a helyiségben. Mindennek indoka az, hogy a gyermek meghallgatása során tudattalanul is az épp ott lévő személy elvárásaihoz igazodik a véleménye kifejtése, válaszai megadása, kívánságai megfogalmazása során. Így például a pszichológus szakértő a nevelési

⁷⁶ Pp. 108. § (4) bekezdés

⁷⁷ Pp. 178. § (1) - (4) bekezdés, és Pp. 179. §

⁷⁸ Módszertani levél III.2.1.2. pont

alkalmasság, illetve alkalmatlanság körében értékelheti, ha egy 3 évesnél idősebb gyermek nem tudja a vizsgálat időtartamát a gondozását, nevelését biztosító szülője nélkül eltölteni⁷⁹.

Ahogy dolgozatom előző pontjában ezt már kifejtettem, a megválaszolandó kérdések megfogalmazása a bíróság feladatkörébe tartozik, azonban az azoknak megfelelő – jellemzően több – vizsgáló eszközöket már a szakértőnek kell kiválasztania. Elvárás, hogy ezen eljárások standardizált eljárások (a hazai lakosság nagy esetszámú mintájára vonatkozólag normálértéket meghatározóak), továbbá projektív tesztek legyenek (közvetett, a lelki folyamatok kivetítésén alapulóak), melyek a kérdésfeltevésre validitással rendelkeznek (a pszichodiagnosztikai gyakorlatban kimunkált objektív, viszonyítási kritériumokkal rendelkeznek, és alkalmasak az érintett személyek tekintetében a bíróság számára lényeges információt biztosítani)⁸⁰.

A pszichológiai módszerek főbb csoportjai a következők⁸¹:

- exploráció, azaz a viselkedés megfigyelése, tematikus kikérdezés,
- személyiségvizsgálat projektív (Rorschach, Behn-Roschach, TAT, CAT, Szondi teszt, Lüscher teszt, PFT), illetve kérdőíves módszerekkel (Cattell, Freiburgi, CPI, MMPI, továbbá egyéb, a klinikai gyakorlatban szereplő technikák),
- teljesítményvizsgálat intelligenciatesztek (MaWI, Raven, MaWGyI, Budapesti Binet, Ozsváth teszt, http Pető-Szilágyi változata, Cattell teszt B-skálája) vagy egyes mentális részteljesítményeket mérő eljárások útján (Benton, Bender-Gestalt, Ajkay-OIT, valamint egyéb, a klinikai gyakorlatban előforduló technikák), és
- műszeres vizsgálatok.

Utóbbi módszerek alkalmazására családjogi ügyekben nem, hanem közlekedépszichológiai diagnosztikai esetekben és büntető ügyekhez kapcsolódóan kerül sor.

2.2.2.3. A szakértői vélemény

⁷⁹ dr. Grád: Az igazságügyi pszichológus ... im. 16. o.

⁸⁰ Módszertani levél I.2.3. és dr. Grád: Az igazságügyi pszichológus ... im. 16. o.

⁸¹ Módszertani levél I.2.3.

A szakértő az általa lefolytatott vizsgálat, illetve meghallgatás eredményeképp készített szakmai megállapításait mint szakvéleményt a kirendelő végzésben foglaltak szerint szóban vagy írásban – papír alapon vagy elektronikus úton⁸² – hozza a bíróság tudomására.

A szakvélemény szerkezetét tekintve fejlécből, vizsgálati- és véleményi részből áll, melynek elengedhetetlen része az indokolás is. A fejléc magában foglalja az „igazságügyi pszichológus-szakértői vélemény” címet, a vizsgált személyek nevét, személyi adatait, a vizsgálatot elrendelő bíróság nevét, végzésének számát, az előzmények rövid ismertetését, a feltett kérdéseket, továbbá a vizsgálat helyének és idejének megjelölését. A vizsgálati rész érintett személyenként rögzíti az exploráció útján nyert adatokat, azok kiértékelését, leírását illetve összefoglalását, továbbá a szakértő megfigyeléseit. Mindezek alapján a bíróság kérdéseire a válasz a véleményi részben kerül megfogalmazásra⁸³. Erre irányuló kérdés esetén a szakértőnek egyértelműen állást kell foglalnia a szülők nevelési alkalmasságáról – mely alapján az átlagosnál jobb, átlagos, az átlagosnál gyengébb mértékben alkalmas, vagy alkalmatlan kategória különböztethető meg –, továbbá a gyermek szülőkhöz való kötődése mértékéről, mélységéről is.

Amennyiben a bíróság meglátása alapján az előterjesztett szakvélemény homályos, hiányos, önmagával vagy más szakértői véleménnyel vagy a bizonyított tényekkel ellentétben áll, vagy helyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, úgy a szakértő köteles a bíróság felhívására a szükséges felvilágosítást megadni, ha pedig ez nem vezet eredményre, úgy más szakértőt kell véleményadásra felhívni⁸⁴.

3. A kiskorú meghallgatására vonatkozó rendelkezések a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény⁸⁵ (továbbiakban: új. Pp.) alapján

Az új Pp. a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatásának jelenleg hatályos szabályait – a megfogalmazás néhány helyen történő átalakításával – gyakorlatilag teljes egészében átveszi. Mindösszesen az ügygondnok kirendelésére vonatkozó előírást egészíti ki akként, hogy arra a bíróság indokolt esetben hivatalból köteles⁸⁶.

⁸² Szakértői tv. 47. § (2) bekezdés

⁸³ Módszertani levél IV.

⁸⁴ Pp. 182. § (3) bekezdés

⁸⁵ A törvényt az Országgyűlés a 2016. november 22-i ülésnapján fogadta el, rendelkezését a 2018. január 1-jén és az azt követően indult ügyekben kell alkalmazni.

⁸⁶ Új. Pp. 473. § (1) bekezdés

Itt utalnék vissza a dolgozatom jelen fejezetének 2.2.2.1. pontjában a meghallgatás jegyzőkönyvbe rögzítése kapcsán részletezett azon ellentmondásos helyzetre, mely szerint a meghallgatást követően a jegyzőkönyvbe rögzített vallomást a gyermek részére fel kell olvasni, vagy még jelenlétében hangszalagra kell rögzíteni. A jegyzőkönyvezés során a gyermek az általa elmondottak kiigazíthatja, kiegészítheti, melynek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell. A jogalkotó az új Pp. megfogalmazása során e kógens előírás⁸⁷ nem változtatott, a hatályos Pp. rendelkezéseit átvette. Továbbra is úgy gondolom, hogy e szabály csak abban az esetben lehetne egyértelmű és pontos, ha a felolvasásától (visszahallgatásától) a gyermek kívánságára a bíróság eltekinthetne. A gyermek e kérdésre adott igenlő válasza esetén lenne értelmezhető az a bíróság számára előírt, a jegyzőkönyvezés tartalmára vonatkozó kötelezettség, hogy a gyermek a kijavítást vagy kiegészítést kért-e vagy sem.

Szintén nem tartalmaz az új Pp. szabályokat e fejezet 2.2.1.2. pontjában vázolt azon észrevételemet érintően sem, miszerint a több gyermek meghallgatásához kapcsolódó eljárási rendet, valamint a gyermek meghallgatására vonatkozó kérelme elutasításának szabályait törvényi szinten rendezni kellene.

Jelentős változást jelent azonban az, hogy a részletszabályok elhelyezésére⁸⁸ már nem a peres felek és más perbeli személyekre vonatkozó előírások között, hanem a különleges eljárások, e körben a szülői felügyelethez kapcsolódó perek⁸⁹ közös rendelkezései között kerül sor. A rendelkezések „áthelyezésének” magyarázata az lehet, hogy indokolatlan ezen előírások valamennyi perre irányadó általános szabályok közötti elhelyezése, hiszen az új Pp-ben – azonos módon a hatályos Pp-vel – érdekelti kategória csak e speciális perek vonatkozásában létezik⁹⁰.

⁸⁷ Új. Pp. 473. § (5) bekezdés

⁸⁸ Új Pp. 473. §

⁸⁹ Új. Pp. XXXV. fejezet

⁹⁰ Megjegyzem, hogy a 2018. január 1. napjától hatályos közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény a felek mellett szintén használja az érdekelt kategóriáját. E törvény 20. § (1) bekezdése szerint érdekelt az, akinek jogát vagy jogos érdekét a vitatott közigazgatási tevékenység közvetlenül érinti, vagy a perben hozandó ítélet közvetlenül érintheti. Sajátos, hogy e jogszabály szerinti érdekelt a perbe beléphet.

IV. A gyermek meghallgatás a közvetítői eljárásban

1. A közvetítésről általában

Napjainkban az alternatív vitarendezési eljárások gyors terjedésének lehetünk tanúi az Európai Unió tagállamaiban, így hazánkban is. A közvetítő eljárást, vagy más néven mediációt a közvetítői tevékenységről a 2002. évi LV. törvény⁹¹ (továbbiakban: Kvtv.) vezette be Magyarországon, meghatározva annak fogalmát, továbbá kidolgozva a pert helyettesítő, vagy megelőző közvetítői eljárás intézményrendszerét és szabályait. E törvény 2. §-a értelmében a közvetítés egy olyan speciális permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amely azt célozza, hogy a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett harmadik személy (közvetítő) bevonása mellett a felek a vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodást kössenek. Amennyiben a törvény kizáró rendelkezést nem tartalmaz, illetve ha az eset nem tartozik egyéb közvetítői, vagy békéltető eljárásra, vagy a választottbírói eljárás során lefolytatandó közvetítésre, úgy a mediáció a felek vitájának az abban érdekelték által közösen megformált megoldását jelentheti⁹².

A jogalkotó azonban egyes nevesített esetekben kizárja a mediáció lehetőségét. Ekként nincs helye közvetítésnek az alábbi, elsősorban családi viszonyokat érintő ügyekben: apaság és származás megállapítása iránti perekben, illetve az apaság vélelmének nemperes eljárásban való megdöntése iránti ügyekben, a szülő felügyelet megszüntetése és gondokság alá helyezés iránti perekben, közigazgatási perekben, a jegyző birtokvédelmi ügyben hozott határozatának megváltoztatása iránti perekben, a sajtó-helyreigazítási eljárásokban, alkotmányjogi panasz esetén követendő eljárásokban, valamint a végrehajtási perekben. A házassági perekben pedig csak a házasság érvényességének, illetőleg létezésének vagy nemlétezésének megállapításán, továbbá a házasság érvénytelenítésén és felbontásán túl felmerülő egyéb kérdésekben lehet helye közvetítésnek⁹³.

Általánosságban elmondható, hogy ha egy konfliktus, vitás helyzet a bíróság elé kerül, úgy a bírósági eljárás – jellegénél fogva – nem alkalmas az abban rejlő érzelmek kezelésére, mely szerepet a peres eljárás helyett vagy mellett működő egyéb vitarendezési módszerek, így

⁹¹ Hatályos 2003. március 17. napjától

⁹² Kvtv. 1. § (2) bekezdés

⁹³ Kvtv. 1. § (3) bekezdése

például a közvetítés tölthet be. Ebben az eljárásban a felek egy semleges harmadik személy, azaz a mediátor közbenjárásával átbeszélhetik, tisztázhatják a probléma kiindulópontját, majd a múltbéli sérelmek felhánytorgatása helyett a jövőre koncentrálnak egy közösen, egymással együttműködve kidolgozott megállapodásban lefektetett jövőbeli életük alapjait, meghatározhatják annak kereteit. A mediátor tehát döntési jogosítvánnyal nem rendelkezik, mindösszesen a törvényben és a mediációban résztvevők által megfogalmazott szabályok között összefogja, koordinálja a közvetítő eljárást, illetve az annak során felmerült kérdéseket, problémákat és azok lehetséges megoldásait. A peres eljárásban hozott döntés – hacsak az nem a peres felek közös megegyezésének jóváhagyására hivatott – természeténél fogva olyan, hogy az egyik oldal vesztes, és a másik pedig nyertes. A mediációnak, ha megállapodással zárul, nincs vesztese, mindkét oldal, illetve a jogvita által érintett személyek is nyertesek. Ez a nyertes-nyertes szituáció alkalmas a konfliktussal telített helyzetből eredő feszültség csökkentésére, az elveszített bizalom helyreállítására, a már megszűnt kommunikáció felélesztésére. Ezen eljárás további nagy előnye, hogy gyorsabb, olcsóbb és pszichésen kevésbé megterhelő mint egy peres eljárás, továbbá sikere esetén jövőbeni jogvitákat előzhet meg.

A közvetítő eljárás azonban nemcsak a megállapodás megkötésével, hanem egyéb módokon is befejeződhet. Így az eljárás végét jelenti az is, ha az egyik fél a másik féllel és a közvetítővel közli, hogy az eljárást befejezettnek tekinti, vagy a felek a közvetítő előtt egybehangzóan kijelentik, hogy kérik a közvetítői eljárás befejezését, illetve akkor is, ha a közvetítésre nyitvaálló négy hónapos időszak eltelt⁹⁴.

2. A családjogi jogvitát érintő mediáció, közvetítés a Ptk. Családjogi Könyve alapján

A családi jogvitákról általánosságban elmondható, hogy alapjukat valamely családi konfliktus vagy elrontott kapcsolat képezi, továbbá, hogy azokat érzelmi túlfűtöttség kíséri, és a peres felek, illetve a környezetükben lévő más személyek egymással szemben fennálló személyes, hosszabb-rövidebb ideje fennálló, kimondott vagy ki nem mondott problémái jellemzik. A családjogi jogvitákhoz kapcsolódó mediáció egy olyan alternatív vitarendezési mód, amely a szülők egymás közötti, valamint a szülők és a gyermek közötti kapcsolatra koncentrálnak, a kialakult konfliktus rendezésének „szelíd” módját teremti meg. A mediátor egy olyan

⁹⁴ Kvtv.35. § (1) bekezdés

eljárásban dolgozik, amelyben egyik pillanatban a ráció érvényesül, a másikban pedig már az érzelmek a dominánsak. A közvetítő feladata ennek a sajátos folyamatnak a követése, az események mederben tartása, továbbá az érzelmi és tartalmi szintek folyamatos változásának megfelelő kezelése⁹⁵. A családjogi konfliktus a felek számára nemcsak egy ügy, hanem saját és a gyermekük életéről szóló ügy, és ilyen módon a tét mindenki számára óriási.

A mediáció családi viszonyokban betöltött kiemelkedő szerepét jelzi, hogy a Ptk. Családjogi Könyve két vonatkozásban is nevesíti a közvetítői eljárást. Egyrészt a Ptk. 4:22. § lehetőségként említi, hogy a házastársak – a házassági bontóper megindítását megelőzően vagy annak során – saját döntésük vagy a bíróság kezdeményezése alapján a kapcsolatuk, illetve a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések rendezése céljából közvetítői eljárást vehetnek igénybe. A közvetítés során létrejött megállapodás joghatása körében a törvény rögzíti azt is, hogy az perbeli egyezségbe foglalható, vagyis – bírósági jóváhagyás esetén – az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás alapjául szolgálhat. Másrészt a Ptk. 4:172. § -a a szülői felügyeleti jog rendezése iránti perekben kimondja, hogy a bíróság a szülők számára nemcsak javaslatot tehet, hanem akár kötelezheti is a feleket a közvetítői eljárás igénybevételére a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ahhoz szükséges együttműködés megvalósítása érdekében, ez alatt értve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást is. A törvényalkotó ez esetben a bíróságot a gyermek legfőbb érdekének szem előtt tartásával ruházta fel a közvetítés kötelező igénybevétele elrendelése jogával, hiszen a per formálisan a szülők vitája, azonban rajtuk kívül a gyermekükről, továbbá gyermekük érdekének és optimális fejlődésének biztosításáról szól. Ugyanezen jogszabályhely alapján a kapcsolattartás rendezésére vonatkozó eljárásokban is előírható a közvetítői eljárás igénybe vétele.

3. A peres eljárásokhoz kapcsolódó közvetítés menete, önkéntes és kötelező közvetítés

A közvetítő eljárásra a per során önkéntes jelleggel, vagy egyes családjogi jogvitákban a bíróság erre kötelező döntése alapján is kerülhet sor.

⁹⁵ Ábrahám Edit, Barinkai Zsuzsanna, Dósa Ágnes, Herczog Mária, Jásper András, Kovács Géza, Krémer András, Lovas Zsuzsanna, Molnár Gábor Miklós, Nagy László, Sárközi Gabriella, Szilágyi András, Szotyori Nagy Viktória (szerkesztette: Sáriné Simkó Ágnes): Mediáció – Közvetítői eljárások. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012. [a továbbiakban: Sáriné Simkó Ágnes: Mediáció ...] 161. o.

Ha a felek saját elhatározásuk alapján jutnak arra az elhatározásra, hogy a közöttük feszülő jogvitát közvetítői eljárás útján próbálják meg rendezni (önkéntes mediáció), úgy nekik erről, míg a mediátornak a felkérés elfogadásáról kell elsőként nyilatkoznia. Ezt követően a közvetítő meghívja a feleket az első közvetítői megbeszélésre, egyben tájékoztatást nyújt a képviselő lehetőségéről. Amennyiben a felek bármelyike az első közvetítői megbeszélésen nem jelenik meg, úgy ez azzal a jogkövetkezménnyel jár, hogy nem kerül sor a közvetítői eljárás megindulására. Ha a felek megjelennek, úgy részükre a mediátor tájékoztatást nyújt a közvetítés alapelveiről, melyet követően a felek a közvetítői eljárás iránti szándékukról írásban is nyilatkoznak, végül megegyeznek a felmerülő költségek, díjak előlegezésének és viselésének szabályairól, a személyüket érintő titoktartási kötelezettségről, továbbá az egyikük, vagy mindkettejük által fontosnak tartott más kérdésekről. Az első megbeszélést követően akár azonnal, akár egy későbbi időpontban sor kerül az első, illetve további érdemi közvetítői ülés(ek)re, melye(ke)t a mediátor már nem irányít, hanem pusztán vezet. A közvetítő a felek részére egyenlő bánásmódot biztosít, részletesen, a jogvitához kapcsolódó tényekre és az azokkal összefüggő érzésekre is kiterjedően meghallgatja őket. A meghallgatás a felek ilyen kérelme alapján történhet úgy is, hogy nem egyszerre, hanem egymást váltva jelennek meg. Célszerű, hogy az eljárásban a felek személyesen közreműködjenek, azonban az együttes megjelenési kötelezettséget a jogalkotó csak az első⁹⁶ és utolsó⁹⁷, tehát a megállapodás aláírása érdekében tartott megbeszélés tekintetében ír elő.

Kétségtelen, hogy a mediáció legnagyobb sikerét az jelenti, ha a felek megegyezésre jutnak, melyet a mediátor írásba foglal, végül azt az együttesen jelen lévő felek és a közvetítő aláírják. Természetesen e megállapodás nem jelenti azt, hogy a felek vitás kérdésük rendezését bíróságra, illetve választottbíróságra a jövőben ne bízhatnák, azonban ezen eljárásokban – a közvetítő eljárást átható titoktartási kötelezettségüknél fogva – nem hivatkozhatnak a vita lehetséges megoldása körében a közvetítés során kifejtett álláspontra, véleményre, javaslatra, esetleges elismerésre, vagy jogról való lemondásra. Az eljárás közvetítő, illetve a közvetítésbe bevont szakértő részére pedig a jogalkotó mentességet biztosít a tanúvallomás tételi kötelezettség alól.

A kötelező közvetítés esetén a bíróság gondos mérlegelést követően meghozott döntése nyomán a feleknek meg kell kísérelniük a vitájukat alternatív módon rendezni, ennek keretében a közvetítővel együttműködni. A felek számára ez elsőként azt jelenti, hogy a

⁹⁶ Kvtv. 29. §

⁹⁷ Kvtv. 35. § (2) bekezdés második mondata

kötelezést tartalmazó döntés közlését követő 15 napon belül kötelesek közvetítő felkérni, vagy az ingyenesen eljáró bírósági közvetítő kijelölését kérni. A kötelező közvetítést elrendelő végzésben a bíróság a per tárgyalását felfüggeszti, hiszen indokolatlan egyazon jogvita kapcsán egyidejűleg két eljárást párhuzamosan folytatni. A közvetítő eljárásra bírói kötelezés esetén is csak akkor kerül sor, ha a felek a mediátor előtt megjelennek, és az első megbeszélés alkalmával úgy nyilatkoznak, hogy kérik annak lefolytatását. Az első megbeszélés alkalmával a közvetítő írásbeli igazolást állít ki a felek számára a megjelenésükről, valamint arról is, hogy a közvetítői eljárás megindult, és még folyamatban van. A közvetítő köteles – ennek fennállása esetén – igazolást kiállítani arról is, hogy a fél a kötelező közvetítői eljárásban való részvételi kötelezettségét és szándékát jelezte, azonban a közvetítő felkérése vagy az első ülésen való részvétel nem e fél közvetítővel való együttműködése hiánya okán, de elmaradt.

A perben eljáró bíróság az ügy tárgyalását akkor folytatja, ha valamelyik fél igazolja, hogy a közvetítés befejeződött, vagy, hogy az első megbeszélésen részt vettek, azonban a közvetítői eljárás a lefolytatásához szükséges együttműködés hiányában nem indult meg. Akkor is folytatni kell a bíróságnak a per tárgyalását, ha két hónap eltelt anélkül, hogy a felek bármilyen igazolást becsatoltak volna. Ha a mediáció folyamatban van, azonban a felek rendelkezésére álló két hónapos időtartam annak befejezésére nem elegendő, úgy a véghatáridő lejártát megelőző nyolc nappal a felek e körülményt közösen bejelenthetik. Ebben az esetben a bíróság a per tárgyalását csak akkor folytatja, ha a közvetítői eljárás befejezését a felek, illetve a felek valamelyike bejelenti.

4. A gyermek mint egyéb érintett a mediációban

A jogalkotó az alternatív vitarendezések körében nem ír elő kötelezően betöltendő legalacsonyabb életkort. Ilyen módon a gyermek akár mint a peres eljárásban a fél pozícióját betöltő szereplő, akár pedig a más személyek, például a szülők peres konfliktusában érintett, esetlegesen annak középpontjában álló személyként mint egyéb érintett is bekerülhet⁹⁸.

A gyermek peres eljárásokból ismert bíróság általi közvetlen, vagy közvetett meghallgatásához hasonlóan a közvetítői eljárásban is sor kerülhet az egyéb érintett gyermek

⁹⁸ A Kvtv. 34. §-a alapján a felek kérésére a közvetítői eljárásban a vitás ügy körülményeiről tudomással bíró más személyek meghallgatására is sor kerülhet.

mediátor általi közvetlen, vagy a mediációba bevont szakértő útján történő, azaz közvetett⁹⁹ meghallgatására.

Ha a felek a gyermeket a közvetítői eljárásba bevonják, úgy lehetősége nyílik arra, hogy a véleményét, kívánságát egy kötetlen, szabad, bizalmas hangulatú légkörben, akár a zord és szigorú bírósági épületen kívül mondhasa el. Míg a véleménynyilvánításhoz való jogával a gyermek a bírósági eljárásban csak a kötelező meghallgatás – általában egyszeri – alkalmával tud élni, úgy ez számára a közvetítő eljárás folyamatában végig biztosított. A mediáció útján megvalósulhat az is, hogy a gyermek a felek megállapodása részletszabályainak kidolgozásában aktívan közreműködik, nem pedig az események és fejlemények passzív alanya. Ennek hiányában pedig egy ilyen eljárásban meghallgatott gyermeket feltehetően nem nyomasztja a véleménynyilvánítás terhe sem olyan mértékben mint amikor tudja, hogy a sorsáról a meghallgatást követő hosszabb vagy rövidebb idő elteltével, de végső soron döntés születik.

További előnye lehet a gyermek mediációban való részvételének az is, hogy ez a nemperes eljárás segítséget jelenthet számára az átrendeződő szülői, családi kapcsolatok feldolgozásában, elfogadásában. Mindez pedig azt eredményezi, hogy a gyermek kevésbé sérül.

Ahogy utaltam rá, a közvetítő eljárásban a felek egyetértése esetén szakértő igénybevételére, vagyis a gyermek közvetett meghallgatására is sor kerülhet. Szakértő bárki lehet, aki valamely kérdésben kellő szakértelemmel bír, és akinek a személyében a felek megegyeztek¹⁰⁰. A szakértő a szakvéleményét a felkérés kézhezvételétől számított harminc napon belül írásban nyújtja be, vagy pedig a közvetítői megbeszélésen személyesen adja elő¹⁰¹.

E törvényi rendelkezések alapján tehát nincs akadálya annak, hogy a házasság felbontásának gyermeket érintő járulékos kérdéseiben, szülői felügyeletet érintő, vagy a kapcsolattartásra vonatkozó jogvitában a mediáció során pszichológus szakértő járjon el, aki elvégezheti azokat a vizsgálatokat, amelyek a felek megegyezését elősegítik.

⁹⁹ A Kvtv. 33. § (1) bekezdése alapján a közvetítő a felek egyetértésével szakértőt vehet igénybe.

¹⁰⁰ Kvtv. 33. § (1) bekezdés

¹⁰¹ Kvtv. 33. § (2)-(3) bekezdés

A fentiek tükrében úgy gondolom, hogy a gyermek mediációban történő meghallgatása a gyermek véleménye megismerésének egy útját jelenti, amely a jövőben a peres eljárásbeli meghallgatás ideális alternatívája lehet.

Mindennek a megvalósulásához szükséges azonban – a mára egyébként már nem gyerekcipőben járó – közvetítés jogintézményének további népszerűsítése, a hozzá kapcsolódó ismeretek hiányából eredő szkepticizmus felszámolása, valamint a gyermekeket érintő mediációval foglalkozó hozzáértő szakemberek képzése is.

V. Javaslatok a gyermek mint érdekelt meghallgatásához kapcsolódóan

1. Gondolatok a gyermekekkel kapcsolatba kerülő polgári ügyszakos bírák kiválasztásának reformjáról ¹⁰²

A gyermek mint érdekelt bíróság általi közvetlen meghallgatása a családjogi bírák feladatát képezi, akikkel szemben elvárás, hogy a gyermek érdekei érvényesülése céljából „gyermekbarátak”, továbbá személyiségüknél és kommunikációs képességüknél fogva a gyermek közvetlen meghallgatására alkalmasak legyenek. Tény azonban, hogy egyes európai országokkal ellentétben¹⁰³ Magyarországon nincs kifejezett családjogi bíráskodás, a bírakat polgári vagy büntető ügyszakba tartozó ügyek elbírálására nevezik ki. A Bírósági Közlönyben a bírói álláshelyek betöltésére vonatkozó állások kiírása is általában úgy történik, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnöke feltünteti az érintett járásbíróság nevét, valamint hogy jelentősége a polgári vagy a büntető jogterületen szerzett jártasságnak van-e¹⁰⁴. Mindebből a pályázó számára nem egyértelmű, hogy polgári ügyszakba tartozó bírói álláshely elnyerése esetén milyen típusú ügyek elbírálásában kell majd részt vennie, vagyis, hogy szükséges-e a családjogi, gyermekeket érintő eljárásokhoz kompetenciákkal bírnia.

Az egyes bírói álláshelyekre beérkezett pályázatok elbírálása során érvényesül egyértelműen a családokkal, gyermekkel kapcsolatba kerülő bíró erre való várható alkalmasságának vizsgálata. A bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet (továbbiakban:

¹⁰² Dr. Rainer Lilla: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai. Budapest, 2016. 20-21. o.

¹⁰³ Ilyen például Franciaországban a juge aux affaires familiales.

¹⁰⁴ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_kozlony2017/obh_bk_2017_3.pdf

KIM rendelet) alapján a bírói tanács a pályázók közötti rangsort pontozással alakítja ki, mely az objektív és a szubjektív pontszámok összeadását jelenti.

Objektív pontozásos módszerrel¹⁰⁵ kerül értékelésre a pályázó joggyakorlati ideje, a szakvizsga kitűnő vagy jeles eredménye, a szakirányú vagy egyéb tudományos fokozat, a szakjogászi, illetve egyéb (a munkakörhöz kapcsolódó) másoddiploma, a külföldi tanulmányutakon való részvétel, az idegen nyelv ismerete, a szakirányú jogi vagy egyéb jogi tárgyú publikáció, valamint a Magyar Bíróképző Akadémia által szervezett kötelező képzésen elért eredmény és fakultatív képzésen való részvétel. Megállapítható, hogy e pontok egy része ügyszaktól független, míg másik részük ügyszakhoz kötött. A bírói tanács csak utóbbi objektív pontok megadása során értékelheti a pályázó családjogi, gyermekjogi területen szerzett előképzettségét, többlet tanulmányait, tapasztalatát, vagy az ahhoz való érzékét.

A szubjektív pontozás során – mely azonban a maximálisan megszerezhető 135 (törvényszéki vagy magasabb szintű álláshely esetében 155) pontból mindösszesen 20 pontot jelenthet – kerülhet ténylegesen értékelésre, hogy a pályázó családjogi, gyermekjogi érdeklődéssel rendelkezik-e, kellő empátiával bír-e, alkalmas-e a gyermekközpontrú, a gyermek legfőbb érdekeit szem előtt tartó eljárás lefolytatására.

Ezzel ellentétben elmondható, hogy a hatályos jogszabályok alapján a büntető eljárásokban a fiatalkorú terheltek ügyeit csak az Országos Bírósági Hivatal elnöke által kijelölt bíró¹⁰⁶ tárgyalhatja, illetve ügyészi jogkörben is csak a fiatalkorúak ügyésze¹⁰⁷ járhat el.

A polgári ügyszakos bírák kiválasztásának szabályait ismerve úgy gondolom, hogy az a hatályos formájában nem megfelelő a gyermekekkel kapcsolatba kerülő bírák ez irányú alkalmasságának felmérésére, így annak reformja jogalkotói megfontolást igényelne.

Azon túl, hogy a bírák kiválasztása nem tartalmaz speciális szabályokat, a polgári tanácsok, ezen belüli a családjogi ügyeket tárgyaló tanácsok összetétele tekintetében sem találunk különleges szabályokat a Pp-ben¹⁰⁸, illetve az új Pp-ben.¹⁰⁹ Ezzel ellentétben a büntető

¹⁰⁵ KIM rendelet 1. számú melléklet 1-10. pont

¹⁰⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 448. § (1) bekezdése alapján a fiatalkorúak elleni eljárásban első fokon a tanács elnöke, másodfokon és a – Kúriát kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja csak az Országos Bírósági Hivatal elnöke által kijelölt bíró lehet.

¹⁰⁷ Be. 449. § (1) bekezdés

¹⁰⁸ Pp. 11. § - 12. §

¹⁰⁹ Új Pp. 9§. - 10. §

ügyekben az elsőfokú bíróságok összetétele sajátosan alakul, nevezetesen az egyik ülnöknek pedagógusnak kell lennie¹¹⁰.

Napjainkban az ítélezésben részt vevő személyek jelentős hányada – részben az előbbieken ismertetett, a bírák kiválasztására irányadó pontozásos módszer okán, részben pedig a szakmai elhivatottság folytán – a jogi egyetemi végzettségen túl rendelkezik további képesítéssel. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás megteremtése, illetve a gyermekek érdeke szempontjából ilyen többletkvalifikációt jelenthet például az óvodapedagógia szakon, tanító szakon, vagy bármely tanári szakon továbbá pszichológiából szerzett diploma, illetve a jogász végzettségre épülő egyes – különösen családjogi szakjogász, a fiatalkorúak ügyeinek szakjogásza, és a gyermekjogi szakjogász – szakirányú továbbképzésen szerzett oklevél.

Jelenleg nincs azonban olyan nyilvántartás, amely az igazságszolgáltatásban dolgozók többletkvalifikációját rendszerezné, mely eredményeképp e többlettudás akár kiaknázatlan is maradhat. Ennek elkerülése érdekében célszerűnek tartom egy ilyen adatokat tartalmazó adatbázis országos vagy megyei szintű felállítását és folyamatos karbantartását.

Ezek mellett egyes nagyobb bíróságokon működnek csak családjogi csoportok, vagy – csoport hiányában – vannak olyan elhivatott bírák, akik kifejezetten e téma, és ezen belül a gyermekek jogai iránt érdeklődnek, és kizárólag ilyen jellegű ügyeket tárgyalnak. Kisebb és közepes méretű bíróságokon az ügyek ilyen módon történő szétosztására nincs lehetőség, így akár egy bíró egy napon vagyoni jogi és családjogi ügyeket is tárgyal.

Úgy gondolom, hogyha nem is jogalkotói, azonban legalább a bíróságok központi igazgatása szintjén figyelmet kellene fordítani arra, hogy családjogi, de legalább a gyermekek meghallgatásával érintett családjogi ügyeket olyan jogi szakemberek tárgyalják, akik vagy rendelkeznek speciális végzettséggel, képesítéssel vagy ehhez szükséges az kiemelkedő érzékkel, elhivatottsággal.

2. A gyermekekkel foglalkozó bírák és bírósági titkárok képzésére vonatkozó észrevételek

¹¹⁰ Be. 448. § (2) bekezdés

A dolgozatomban II. fejezetének 2. pontjában részletesen ismertetett iránymutatás követelményként fogalmazza meg, hogy a különböző korcsoportokba tartozó gyermekek jogaira és szükségleteire, valamint a gyermekekhez igazított eljárásokra vonatkozóan, minden gyermekkel foglalkozó szakember számára biztosítani kell a szükséges interdiszciplináris képzést. A gyermekekkel közvetlen kapcsolatban álló szakembereket pedig fel kell készíteni a gyermekek korának és érettségének megfelelő kommunikációra¹¹¹.

Jelen fejezet előző pontjában pedig kifejtettem, hogy a bírák jelenlegi kiválasztásának módszere, illetve a családjogi, gyermekjogi ügyeket tárgyaló tanácsok összeállításának rendszere alapvetően nem alkalmas annak kiszűrésére és garantálására, hogy e szakemberek a gyermekekre vonatkozó különleges ismeretekkel, kiemelkedő toleranciával, empátiával és szociális intelligenciával rendelkeznek-e.

Az iránymutatásban foglaltak megvalósításának elősegítése, illetve a gyermekekkel foglalkozó, és arra alkalmas bírák kiválasztása rendszere hiányosságai kiküszöbölése az igazságszolgáltatásban a gyermekekkel foglalkozó bírák és bírósági titkárok képzésével, a központi igazgatás szintjén, vagyis az Országos Bírósági Hivatal – Magyar Igazságügyi Akadémia útján biztosított.

A gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzésének fontosságát az Országos Bírósági Hivatal egyértelműen és kifejezetten fontosnak tartja, melyet jól tükröz, hogy a 7/2016. (I. 6.) számú határozatával felállította a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot, amelynek fontos célja a kiskorúak ügyeit tárgyaló bírák képzési rendszerének kimunkálása és megvalósítása¹¹².

Vitathatatlan, hogy a megszervezett, általában egy vagy kétnapos képzések rövidségük mellett is magas színvonalúak és hatékonyak, azonban még célravezetőbb lenne, hogy – Németországhoz hasonlóan – a magyar bírók is a kiskorúak meghallgatására fókuszáló külön képzésben részesüljenek a lehető legnagyobb hatékonyság elérése érdekében. E képzésekbe a bírósági titkárok bevonását is szükségesnek tartom, részben a bírói pályájukra való eredményes felkészülésük érdekében, részben pedig abból az okból is, hogy megkeresett

¹¹¹ Iránymutatás IV. 4. pont 14. és 15. alpont

¹¹² Megjegyzem, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnöke az első Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás munkacsoportot 2013-ban állította fel, amely alapvetően a kiskorúak megfelelő tájékoztatására koncentrált, továbbá kialakított egy olyan szakmai hálózatot, ami alkalmas arra, hogy az illetékes bíróságokon a kisebb tapasztalatokkal rendelkező bírák munkáját segítse.

bíróságként történő eljárás során előfordulhat, hogy kiskorú gyermek mint tanú meghallgatása felől kell intézkedniük.

3. A gyermekmeghallgatás helyszínével összefüggő javaslatok

Tanulmányom III. fejezetének 2.2.1.4. pontjában részletesen foglalkoztam a gyermekmeghallgatás lehetséges helyszínét képező gyermekmeghallgató szobákkal, sarkokkal is, elismerve azoknak a gyermek kíméletes meghallgatásában játszott rendkívüli szerepét is.

Tény azonban az is, hogy e helyiségek a bíróság épületében találhatóak, és ilyen módon elképzelhető, hogy bár a gyermekmeghallgató szoba barátságos, azonban annak megközelítése, vagy a bíróság rideg folyosóján történő várakozás – amely során a gyermek akár egy büntető tárgyalásra előállított, bilincsből levő vádlottal is „találkozhat” – a gyermekben félelmet, szorongást kelthet. Álláspontom szerint ezért a gyermekmeghallgató szobák kialakítására vonatkozó előírásokat finomítani szükséges, átgondolva a gyermekmeghallgató szobák bírósági épületen kívül történő kialakításának lehetőségét, módját.

Úgy gondolom továbbá, hogy a gyermek tárgyalóteremben vagy gyermekmeghallgató szobában történő közvetlen meghallgatás túl lehetőségét kellene biztosítani arra is, hogy ezen eljárási cselekmény foganatosítására a gyermek otthonában, vagy – a szülők befolyásoló hatása elkerülése céljából – az iskolában, óvodában kerüljön sor, mely a gyermeket ért megrázkódtatást minimalizálhatná.

4. A gyermekek tájékoztatása, gondolatok a tájékoztatási lehetőségek kiszélesítéséről

Az Országos Bírósági Hivatal a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás jegyében a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoport közreműködésével részt vett a kiskorúak részére szóló tájékoztatások fejlesztésében. E tevékenységük eredményeként a www.birosag.hu oldalon a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás alcím alatt – egyebek mellett – a gyermekek számára is érthető megfogalmazással összefoglalta azokat az információkat, amelyek a gyermekek bíróságokkal kapcsolatos lehetséges kérdéseikre

válaszolnak, vagy támpontot nyújthat számukra arra az esetre, ha a bírósággal kapcsolatba kerülnek.

Bár ezt az oldalt már ilyen formájában is hasznosnak tartom, azonban annak kisebb átalakításával, kibővítésével a gyermekek számára a bíróságok működését még érthetőbbé, átláthatóbbá lehetne tenni. Úgy gondolom, hogy a bírósági épületről, a tárgyalóteremről, a bírósági tárgyalás szereplőiről, öltözékükről készült rövid videófilm a gyermekek számára hasznos ismereteket nyújtana és érdekes lenne. Ezen túl javaslom a gyermekek részére ajánlott könyvlista frissítését és kibővítését az elmúlt időszakban megjelent, a gyermekek jogait középpontba állító irodalommal, például Boldizsár Ildikó: Az elveszett madártoll című könyvével.

Szintén ezen az oldalon a Bírósági közvetítés alcím alatt a mediációval kapcsolatos tájékoztató anyagok is elérhetőek, azonban azok gyermekbaráttá történő átalakítására – annak ellenére, hogy dolgozatom IV. fejezetének 4. pontjában leírtak szerint a gyermek a bírósági közvetítés szereplője is lehet – már nem került sor. Minderre figyelemmel indokoltnak tartom, hogy a Gyermekközponitú Igazságszolgáltatás alcím alatt olvasható információkhoz hasonlóan ezen alcím alatt a gyermekek számára legyen elérhető egy olyan tájékoztató anyag, amely a közvetítést, annak lehetséges előnyeit, valamint a peres eljárás és a közvetítés jogintézménye közötti különbségeket részükre közérthető módon bemutatja.

Véleményem szerint ha a www.birosag.hu oldal korszerűsítésére ilyen módon sor kerülne, úgy azzal hazánk az iránymutatás V. fejezete k) pontjában foglalt azon célkitűzésnek, miszerint specializált, hozzáférhető támogató és tájékoztató szolgáltatásokat kell kiépíteni, tenne – a jelenlegiekhez képest hatékonyabban – eleget.

5. Javaslat a gyermekmeghallgatás utánkövetésére

Általánosságban elmondható, hogy a gyermek bíróság általi közvetlen meghallgatását követően a gyermek és a bíró már nem találkozik. Ilyen módon – hacsak a peres felek utóbb erről nem tájékoztatják – a bíró nem értesül arról, hogy a gyermek miként érezte magát a meghallgatás alatt, milyen körülmény, vagy a bíró mely magatartása oldotta feszültségét, vagy esetlegesen keltett benne szorongást.

Hasznosnak tartanám annak a lehetőségnek a megteremtését, hogy a gyermekek véleményüket, tapasztalataikat a bíróság általi közvetlen meghallgatásról utóbb a bíróhoz – közvetlenül vagy akár a szülei tolmácsolásával – a jogerős döntés meghozatalát követően eljuttathassák. Úgy gondolom, hogy a gyermekek véleményének ilyen módon való megismerése a jogerős döntés kézbesítésével együtt kiküldendő kérdőív kitöltött visszaküldésével, vagy a www.birosag.hu oldalon egy erre vonatkozó, a kérdőív elektronikus kitöltését lehetővé tevő felület megteremtésével megoldható lenne.

Meglátásom szerint a közvetlen meghallgatáson tapasztaltak gyermek szemszögéből történő megismerése a bírók számára tanulságos lenne, továbbá a gyermekeket érintő jövőbeni eljárások vonatkozásában a gyermekek érdekeinek még magasabb szintű érvényesítését szolgálná.

VI. Záró gondolatok

A dolgozatommal az elsődleges szándékom az volt, hogy a gyermek mint érdekelt polgári peres eljáráson belül betöltött sajátos perbeli pozícióját, különleges helyzetét és annak garanciáit biztosító joganyagot ismertessem, mely mellett – a hatályos szabályok mélyebb megértése érdekében – hangsúlyt kaptak a jogalkotási előzményt jelentő korábbi előírások is. A sokszínűség megvalósítása érdekében – a teljesség igénye nélkül – kitekintettem a gyermek meghallgatásához kapcsolódó nemzetközi dokumentumokra, a gyermek közvetítői eljárásban történő részvételére mint lehetőségre, valamint az új polgári eljárásjogi kódex 2018. január 1. napjától alkalmazandó rendelkezéseire is.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Pp., illetve az új. Pp. gyermekekre – e körben a gyermekek mint érdekelt meghallgatására – vonatkozó szakaszai az életkoruk, még fejlődésben lévő személyiségük által megkövetelt elvárások biztosítása érdekében az elmúlt közel húsz éves időszakban többször változott. Ezen túlmenően azonban még mindig elmondható, hogy a hatályos joganyagban a gyermekek mint egyéb érdekelt meghallgatására irányadó rendelkezésekhez kapcsolódóan szabályozási pontatlanság, kisebb hiány figyelhető meg, amelyeket az új. Pp. sem számolt fel. Mindezért elsődleges céлом elérésén túl munkám másodlagos célja volt rámutatni azon rendelkezésekre is¹¹³, amelyeket egy későbbi kodifikáció során indokolt ismételtén áttekinteni, módosításukat megfontolni.

Dolgozatomban foglalkoztam továbbá a gyermek mediációs eljárásba történő bevonásának lehetőségével és módjával is, kifejezve azon reményemet, hogy a közvetítés egyre szélesebb körben történő elterjedése és igénybe vétele a családjogi jogviták elrendezése, valamint a gyermeki jogok érvényesülése terén a peres eljárásokhoz képest egy alternatív lehetőséget kínál, új dimenziót nyit.

Hangsúlyoztam továbbá azt is, hogy a bíróságok központi igazgatása elkötelezett egy olyan igazságszolgáltatási rendszer működésének biztosításában, amely a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesülését biztosítja, és elsődleges szempontnak a gyermek legfőbb érdekét tekinti. Bár e cél megvalósításáért az Országos Bírósági Hivatal már eddig is rendkívül sokat tett, azonban úgy gondolom, hogy – a bírák kiválasztásához, a bírák és bírósági titkárok képzéséhez, a gyermekmeghallgató szobák kialakításához, a gyermekek tájékoztatásához és a meghallgatott gyermekek sorsának utánkövetéséhez kapcsolódóan – még vannak olyan területek, ahol a munka nem állhat meg.

Összegzésképp elmondható, hogy a dolgozatom felvetései alapján a jogalkotásban, illetve a bíróságok központi igazgatásban még szükségesnek mutatkozik a gyermekek mint érdekelt különleges helyzetéhez kapcsolódó feladatok ellátása, azonban a hatályos jogszabályok alkalmazhatatlanságáról, a joggyakorlat azonnali megváltoztatásának szükségességéről nem beszélhetünk.

Véleményem szerint a gyermekek és a bírósági eljárások kapcsolatát érintően a mai Magyarországon elmondható, hogy teljesül a dolgozatom mottójaként választott, Deák Ferenc-től származó idézetben foglalt azon elvárás, hogy a gyermek az igazságszolgáltatásnak

¹¹³ Dolgozat III. fejezet 3. pontja

nem pusztá eszköze, továbbá a bíróságok előtti ügyekben emberi méltósága teljeskörűen elismerésre kerül.

VII. Hivatkozott irodalom

Ábrahám Edit, Barinkai Zsuzsanna, Dósa Ágnes, Herczog Mária, Jásper András, Kovács Géza, Krémer András, Lovas Zsuzsanna, Molnár Gábor Miklós, Nagy László, Sárközi Gabriella, Szilágyi András, Szotyori Nagy Viktória (szerkesztette: Sáriné Simkó Ágnes): Mediáció – Közvetítői eljárások. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012.

dr. Ádámkó Viktória: Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménynek meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi jog 2015/3.

dr. Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban I. rész. Családi jog 2011/2.

dr. Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. Családi jog 2011/3.

dr. Fazekas Ágota: A gyermeki jogok érvényesülésének új tendenciái a családjogban. Családi jog 2016/2.

dr. Fehérné dr. Gaál Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. Családi jog 2016/2.

dr. Grád András – dr. Mede Lilla – dr. Jánoskúti Gyöngyvér – dr. Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. Családi jog. 2010/1.

dr. Kozák Henriette: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi jog 2011/1.

dr. Kozák Henriette: Mumus vagy csodaszer? - A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében. Családi jog 2015/4.

dr. Rainer Lilla: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai. <http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf>, 2016.

Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról

Az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozata

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele

VIII. Egyéb felhasznált irodalom

Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. <http://jesz.ajk.elte.hu/beky53.pdf>, letöltés ideje: 2017. május

dr. Fekete – Lupcsa Anita: Gyermek meghallgatás a polgári perekben. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/719>, letöltés ideje: 2017. május

Filó Erika- Katonáné Pehr Erika: Gyermeki jogok, szülő felelősség és gyermekvédelem. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

dr. Herczog Mária: A Gyermekjogi Bizottság munkájáról, hatásáról, a gyermeki jogok trendjéről.

http://www.feherliliomegyesulet.hu/tarhely/feherliliomegyesulet/dokumentumok/201605/a_gyermekjogi_bizottsag_munkajarol.pdf, letöltés ideje: 2017. május

dr. Májor Orsolya: Gyermek meghallgatása a polgári perekben, <http://birosag.hu/mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat>, 2015.

Reiderné dr. Bánki Erika: A házasság és gyermek érdeke.
doktiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/20956/m/3620, letöltés ideje:
2017. május

dr. Visontai – Szabó Katalin: A szülő felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei,
pszichológai háttere és problémái. [http://doktori.bibl.u-
szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf](http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf), letöltés ideje: 2017. május